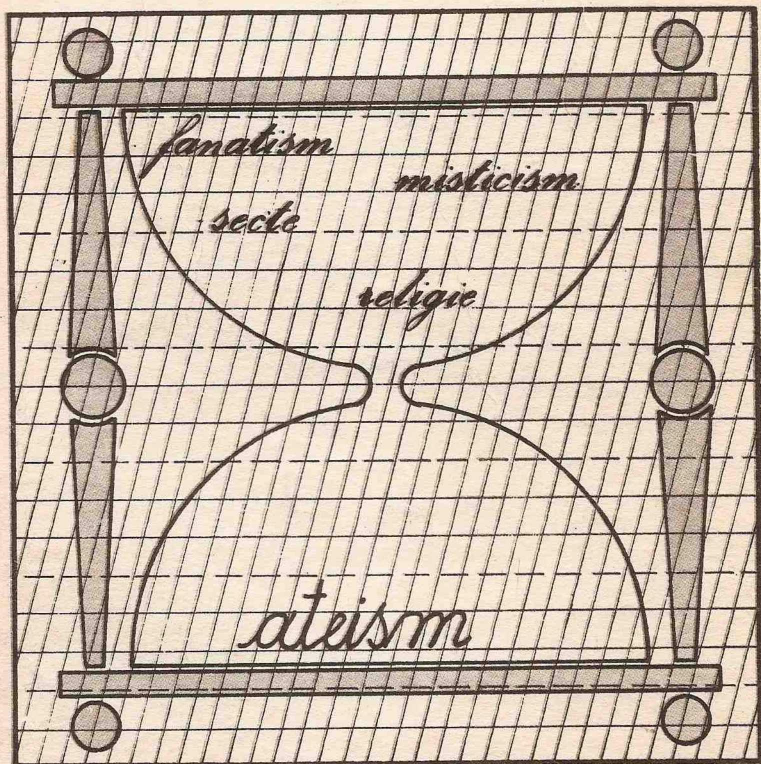
ȘTIINȚA PENTRU TOȚI
309

CONSTANTIN CUCIUC

Fenomenul religios contemporan

Colecția „Știința pentru toți"

Seria „Cunoștințe despre om și societate"

COLECȚIA „ȘTIINȚA PENTRU TOȚI"

apare sub egida

CONSILIULUI NAȚIONAL AL
FRONTULUI DEMOCRAȚIEI ȘI UNITĂȚII SOCIALISTE

CONSTANTIN CUCIUC

Fenomenul religios contemporan

Lia și Sorin
11 - Iulie - 1989
Constantin

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ
București, 1989

Coperta de: arh. CHRISTIAN NICOLESCU

ISBN 973-29-0004-0

INTRODUCERE

Făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea spre comunism presupune transformarea revoluționară, o nouă calitate, nu numai în domeniul vieții materiale, ci și în conștiință, în viața spirituală a oamenilor muncii. Formarea omului nou, constructor conștient al noii societăți, constituie o preocupare prioritară din activitatea partidului nostru, din întreaga operă teoretică și practică a tovarășului Nicolae Ceaușescu. Activitatea politico-ideologică și de educație socialistă reprezintă o componentă esențială a procesului de făurire a noii societăți. „Noi considerăm și am considerat întotdeauna — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — că menirea istorică a socialismului este nu numai de a elibera omul de asuprire și exploatare, de a asigura bunăstarea lui materială, ci de a făuri o civilizație spirituală superioară, care nu se poate realiza decît prin formarea unui om nou, cu o înaltă conștiință și pregătire culturală și profesională, cu un profil moral-politic înaintat"[1].

[1] Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la programul P.C.R. pentru îmbunătățirea activității ideologice, ridicarea nivelului general al cunoașterii și educația socialistă a*

Indiferent de măsura în care a conștientizat sau teoretizat această problemă, fiecare societate a avut în vedere și un anumit ideal uman, un om care să corespundă cît mai bine scopurilor și intereselor acelei societăți [2]. Antichitatea greacă a afirmat *kalokagathia*, omul ideal care îmbina frumusețea fizică *(kalos)* și virtutea, frumusețea morală *(agathos)*. Modelul uman al evului mediu era cavalerul, al Renașterii omul cu pregătire și preocupări multilaterale, epoca modernă apreciază spiritul întreprinzător și practic. Idealul uman al societăților trecute era doar pentru grupuri restrînse. Dezvoltarea armonioasă în antichitate, virtuțile cavalerești medievale, omul multilateral al Renașterii, nu erau realizabile și de multe ori nici nu preocupau pe cei care formau marea majoritate a societății, pe oamenii muncii, principalii producători ai bunurilor materiale și spirituale din societatea respectivă. Socialismul, în concepția partidului nostru, este rodul creației conștiente a maselor care pentru prima dată în istorie se ridică la un nivel superior de înțelegere a legilor obiective de dezvoltare a naturii și societății și acționează în spiritul cerințelor acestor legi, făurindu-și în mod conștient propriul destin. Idealul uman al noii societăți nu mai preocupă și nu se mai realizează doar în grupuri restrînse, în anumite pături și clase ci la nivelul

maselor, pentru așezarea relațiilor din societatea noastră pe baza principiilor eticii și echității socialiste și comuniste — 3 noiembrie 1971. În : Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, Editura Politică, București, 1972, p. 628-629.

[2] Dumitru Ghișe, *Pe noi trepte ale demnității și libertății omului*, În : *Teorie și metodă în educația materialist-științifică*, Editura Politică, București, 1988, p. 7.

întregii societăți, al tuturor oamenilor muncii. Acest model este astfel caracterizat de tovarășul Nicolae Ceaușescu : „Omul nou, constructor al socialismului și comunismului, trebuie să fie stăpîn pe cele mai înalte cuceriri ale științei, ale cunoașterii umane, să se caracterizeze prin înalte virtuți politice și morale, prin pasiune pentru muncă și creație, prin îndrăzneală în gîndire și acțiune, prin cutezanță în promovarea noului în întreaga viață socială, prin fermitate în lupta pentru dreptate și adevăr, prin înfăptuirea principiilor eticii și echității socialiste, prin hotărîrea de a lupta cu abnegație și vitejie pentru apărarea cuceririlor revoluționare, a integrității și suveranității patriei, a cauzei comunismului în patria noastră" [3].

Pe măsura făuririi și perfecționării sale, socialismul asigură condițiile generale pentru afirmarea deplină, creatoare a personalității umane. Un rol hotărîtor, în acest sens, a avut înlăturarea relațiilor sociale și de producție bazate pe exploatare și inegalitate și instituirea unui nou tip de relații între oamenii muncii. Exploatarea, constrîngerea, strivirea demnității umane au reprezentat condiții sociale care l-au împiedicat pe om de-a lungul timpului să se realizeze plenar, l-au silit să-și făurească fericirea într-o lume iluzorie. Suprimarea proprietății private, instituirea unor noi relații între oameni, sînt premise pentru ca, nu un grup restrîns ci oa-

[3] Nicolae Ceaușescu *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România*, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste. În : Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, Editura Politică, București, 1977, p. 96—97.

menii muncii în general să-și poată făuri o viață fericită, deplină, să se realizeze multilateral, nu iluzoriu ci în cadrul societății. Îmbunătățirea continuă a condițiilor de trai, dezvoltarea forțelor de producție, progresul științei și culturii, pătrunderea mijloacelor de informare pînă în cele mai îndepărtate și izolate locuri generalizează condițiile și posibilitățile realizării plenare a tuturor oamenilor muncii. Generalizarea accesului și participării la cultură și civilizație este întregită prin noua concepție a președintelui Nicolae Ceaușescu referitoare la democrație. Îndepărtarea în trecut a oamenilor muncii de la viața politică, rolul decisiv pe care îl aveau hotărîrile și acțiunile politice pentru omul de rînd au reprezentat nu numai piedici în realizarea lor plenară, ci și suportul pentru sacralizarea si fetișizarea unora dintre aspectele acestei activități. Teama de putere, de justiție, de organele aparatului de stat și represiv era pentru oamenii săraci la fel de mare ca si teama de forțele necunoscute ale naturii, de divinitate. Crearea noului sistem al democrației socialiste, în cadrul căruia oamenii muncii participă la luarea hotărîrilor și la realizarea lor, nu numai prin reprezentanți ci și direct, a adăugat vieții fiecăruia o nouă dimensiune — calitatea de conducător. Desigur, arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, trebuie militat în continuare cu hotărîre și consecvență pentru a deschide fiecărui membru al societății posibilități nelimitate în vederea manifestării nestingherite a personalității sale, pentru a-i crea condiții să contribuie pe măsura întregii sale capacități la progresul și prosperitatea patriei.

Crearea acestor condiții obiective are un rol esențial și pentru formarea conștiinței socialiste. Educarea revoluționară materialist-științifică constituie o parte integrantă a procesului de formare și dezvoltare a conștiinței socialiste, a omului nou. Înlăturarea înstrăinării religioase nu se poate realiza fără eradicarea cauzelor obiective care au generat și menținut această înstrăinare. Marxismul a pus în evidență că „orice religie nu este altceva decît oglindirea fantastică în mințile oamenilor a forțelor exterioare care domină viața lor de toate zilele, o oglindire în care forțele pămîntești iau forma unor forțe suprapămîntești“ [4]. Dar dezvăluirea aspectelor gnoseologice ale mistificării religioase, înțelegerea religiei doar ca o oglindire fantastică, o imagine falsă lăsa iluzia că omul se poate emancipa de misticism și obscurantism, de credințele religioase prin simpla culturalizare, prin răspîndirea științei, a cunoștințelor în popor. Fără a contesta rolul important al științei în combaterea dogmelor religioase, marxismul a arătat însă că aceasta nu este deajuns, nu rezolvă problema înstrăinării religioase a omului. Trebuie văzut de ce, cum se face că oamenii și-au băgat în cap asemenea imagini false, denaturate. Aceasta este determinată de o anumită existență socială. „Acest stat, această societate produc religia, *o concepție răsturnată despre lume*, pentru că însuși statul, societatea constituie *o lume întoarsă pe dos*“, scria Marx [5]. Soluția pentru emanciparea omului de misticism este revoluționarea acelei societăți care generează concepții mistice, religioase. Înlăturarea relațiilor de producție bazate pe exploatare, făurirea unei lumi noi, a oamenilor egali și liberi cu condiții op-

[4] Marx-Engels *Opere*, vol. 20, Editura Politică, București, 1964, p. 311.
[5] Marx-Engels, *Opere*, vol. 1, Editura Politică, București, 1957, p. 413.

time de viață materială și spirituală reprezintă condiții necesare pentru dispariția înstrăinării religioase.

Arătînd rolul hotărîtor pe care îl are existența socială în formarea noii conștiințe, a omului nou, fără idei mistice, religioase, partidul nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu au dezvoltat creator concepția marxistă în legătură cu rolul ideilor înaintate în viața societății. Conștiința socialistă exercită o înrîurire tot mai puternică asupra condițiilor materiale de existență, asupra întregii vieți sociale, devine o puternică forță motrică a progresului. „Construcția socialismului — operă socială de uriașă amploare și complexitate — necesită cunoașterea aprofundată a fenomenelor și cerințelor vieții, aplicarea legilor economice, obiective, contribuția activă a oamenilor de știință în toate domeniile creației materiale și spirituale. Știința și cultura sînt componente indispensabile ale societății socialiste, factori obiectivi ai progresului social, ai înfăptuirii idealurilor de bunăstare și fericire ale oamenilor muncii“ [6]. Amploarea pe care o capătă dezvoltarea conștiinței în opera de făurire a socialismului a evidențiat teza materialismului dialectic și istoric după care ideile, convingerile oamenilor nu se schimbă de la sine. Pentru formarea, schimbarea și dezvoltarea lor se impune o activitate permanentă de educare, de studiere și aprofundare a cunoașterii realităților din natură și societate. Tovarășul Nicolae Ceaușescu preciza că „activitatea ideologică-educativă, de dezvoltare a conștiinței socialiste, constituie o sarcină permanentă a întregului partid, cere o muncă stăruitoare, plină de răspundere și răbdare. Fără nici o exagerare trebuie spus că însuși viitorul comunist al patriei noastre depinde de dezvoltarea cu succes a acestei munci“ [7].

Activitatea de formare a omului nou se realizează pe baza celei mai înaintate concepții despre lume și viață, a concepției revoluționare materialist-științifice. Materialismul dialectic și istoric, socialismul științific reprezintă o concepție științifică unitară de înțelegere și explicare a realității. Ea a fost elaborată cu un secol în urmă și nu și-a pierdut valoarea științifică. Folosirea sa dogmatică, repetarea și memorarea unor principii și teze abstracte, generale, îndepărtate de condițiile social-istorice concrete ale diferitelor etape de făurire a socialismului în țara noastră, îi diminuează puterea de convingere și difuziune în rîndul maselor. „A fi cu adevărat marxist-leninist — preciza tovarășul Nicolae Ceaușescu — înseamnă a fi un explorator îndrăzneț și experimentat al drumului nou pe care îl deschide omenirii socialismul și comunismul, un cutezător vizionar al zilei de mîine, pornind de la realitățile și cerințele arzătoare ale zilei de azi, precum și de la concluziile, generalizate pe plan teoretic, ale experienței de ieri și de azi“ [8]. Pe baza noilor realități social-politice, a cunoașterii tot mai

[6] Nicolae Ceaușescu *Cuvînt de salut la sesiunea solemnă consacrată sărbătoririi centenarului Academiei Republicii Socialiste România*, în: Nicolae Ceaușescu — *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 2, Editura Politică, București, 1968 p. 26.

[7] Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la programul PCR pentru îmbunătățirea activității ideologice, ridicarea nivelului general al cunoașterii și educația socialistă a maselor, pentru așezarea relațiilor din societatea noastră pe baza principiilor eticii și echității socialiste și comuniste*, în: Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, Editura Politică, București, 1972, p. 631.

[8] *Ibidem*, p. 644—645.

profunde a lumii înconjurătoare, concepția revoluționară despre natură și societate se transformă, se îmbogățește permanent. Astăzi știința a obținut victorii însemnate în cunoașterea formelor materiei și universului, are noi argumente în favoarea mișcării, legilor dialecticii, în dezvăluirea modului de cunoaștere, toate argumentînd forța omului în confruntarea cu natura, inconsistența explicațiilor mistice, religioase. În condițiile actualei revoluții științifice și tehnice, știința a devenit un important factor al progresului social, care contribuie la bunăstarea materială și spirituală a tuturor oamenilor muncii. În aceste condiții, opoziția dintre știință și religie, confruntare care se desfășoară de milenii, capătă noi dimensiuni, adună noi argumente în favoarea științei.

Dimensiunile spirituale și științifice, convingerile filosofice ale oamenilor muncii din țara noastră sînt astăzi cu totul altele decît în primii ani ai perioadei de făurire a societății socialiste. Din trecut moștenisem nu numai o viață materială înapoiată ci și o viață spirituală care ilustra sărăcia. Mulți oameni ai muncii erau analfabeți, pentru ei slova cărții, a mijloacelor de informare, cuceririle științei erau realități spre care aveau puțin acces. Bruma de știință și cultură adunată de oamenii muncii prin sistemul de învățămînt era îmbibată cu idei mistice, religioase, de morala umilinței, supunerii și resemnării. În vechiul sistem de învățămînt disciplinele cu un conținut religios erau predate de preoți ; aceștia aveau un rol important în formarea morală și cetățenească a copiilor. Majoritatea oamenilor muncii din primii ani ai revoluției socialiste aveau idei, cunoștiințe, uneori chiar convingeri religioase, formate prin vechiul sistem de instrucție și educație. Noua lege a învățămîntului și celelalte

reglementări legislative precizau statutul social-politic al activității cultelor, separarea bisericii de stat și laicizarea sistemului instructiv-educativ. A început o vastă activitate de alfabetizare, de culturalizare a tuturor categoriilor de oameni ai muncii, de combatere a ideilor înapoiate, mistice, religioase.

În condițiile în care o parte dintre oamenii muncii din țara noastră erau credincioși, rezolvarea democratică a problemei religioase a constat în acordarea libertății de a avea sau nu convingeri religioase și în reglementarea modului de activitate și organizare a cultelor. Prin reglementările legislative și măsurile social-politice s-a insistat să nu fie lezate drepturile și libertățile cetățenești ale celor care aparțineau unor culte, să nu fie jignite în nici un fel sentimentele religioase ale cuiva, avîndu-se în vedere că noua orînduire se construia cu întregul popor, și cu cei care mai erau încă sub influența unor asemenea convingeri. Totodată s-a desfășurat o intensă activitate de culturalizare, de răspîndire a cunoștințelor științifice prin care erau combătute ideile retrograde, mistice. Aceste idei prin conținutul lor și prin practica desfășurată în spiritul lor stînjeneau opera de făurire a noii societăți, a conștiinței socialiste și comuniste.

Prin cele două procese fundamentale — de combatere a ideilor mistice religioase și de formare a noilor generații cu idei și convingeri științifice, nereligioase — cea mai mare parte din populația țării, viața social-politică, culturală și artistică, s-au laicizat. S-a format o nouă viață materială și spirituală care nu mai conține elemente mistico-religioase. Aceste elemente nu au dispărut însă în întregime din societatea noastră. Ca urmare, arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu la cel de al XIII-lea

Congres al partidului „Trebuie să luăm atitudine hotărîtă împotriva diferitelor manifestări mistice și obscurantiste, care împiedică înțelegerea raporturilor reale dintre om și natură, a legilor care guvernează universul, a cerințelor obiective ale dezvoltării sociale — și care constituie o frînă în lupta omului pentru făurirea conștientă a propriului său destin“ [9].

Formarea noii conștiințe presupune nu numai cunoștințe ample din domeniul științei, ci și cunoașterea profundă a fenomenului religios contemporan. Sub crusta unei aparente stabilități, religiile actuale trec prin adînci transformări. Are loc o confruntare permanentă, în forme și dimensiuni noi, între credință și rațiune, tradiție și inovație, obscurantism și cunoaștere. În asemenea împrejurări interesul în legătură cu religiozitatea și ateismul zilelor noastre sporește permanent și este deosebit de important ca numeroaselor întrebări ce se ivesc în acest domeniu să li se ofere un răspuns științific și realist. Hervè Rousseau se exprima că la declinul religiozității, mai mult decît atacurile și criticile împotriva credinței, a contribuit cunoașterea științifică și explicarea realistă, prin cauze naturale a acestui fenomen [10]. Neglijarea studierii și cunoașterii acestei realități, în speranța că în felul acesta peste ea se va așterne treptat cenușa uitării, a îmbrăcat de multe ori religia într-o aureolă de mister și iluzii care au stimulat sentimentele religioase. Joachim Wach preciza că neglijarea falsului nu duce la adevăr, pentru a arăta falsitatea religiei sînt necesare dezbateri adînci și competente [11].

Părerea larg răspîndită și în mare parte adevărată, este că fiecare știe ce este religia și, prin urmare, poate înțelege și combate manifestările mistico-religioase. De obicei, oamenii cunosc o religie sau alta. Cît privește celelalte religii sau religia în ansamblul său, aici persistă de multe ori imaginea „elefantului din întuneric“. În unele religii necreștine există o legendă despre un grup de oameni care n-au văzut niciodată un elefant, dar au avut prilejul să-l atingă pe întuneric. După aceea au încercat să identifice acel lucru ciudat. Cine i-a atins fildeșii era convins că este vorba despre o parte a unui plug primitiv, urechea li s-a părut un coș din piele pentru cărat boabele etc. Catherine L. Albanese, care povestește această legendă în introducerea la cartea sa despre religiile Americii, consideră că de multe ori cunoștințele și părerile noastre despre religie sînt ca cele din legendă : parțiale și incomplete [12]. Cunoaștem, sau sîntem în zona de influență a unei religii, raportîndu-le de obicei pe toate celelalte la aceasta. Este dificil pentru un creștin să înțeleagă hinduismul — o religie aproape fără zei, dar care astăzi este una dintre marile religii ale lumii — sau confucianismul, șintoismul, șamanismul, după cum omul modern din statul secularizat își imaginează greu civilizația medievală și modul de viață din statele teocratice, i se pare straniu ca cineva să moară pentru credință, să se claustreze izolat de lume pentru a căpăta mîntui-

[9] Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XIII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Editura Politică, București, 1984, p. 59-60.

[10] Hervê Rousseau, *Les religions*, PUF, Paris, 1971, p. 7.

[11] Joachim, Wach, *Sociologie de la religion*, Payot, Paris, 1955, p. 10.

[12] Catherine L. Albanese, *America, Religions and Religion*, Wodsworth Publishing Company, Belment, 1981, p. 1.

rea. Unii dintre specialiști consideră că este imposibil să înțelegi o religie dacă nu devii credincios, dar tot ei menționează că dacă ai devenit credincios îți pierzi obiectivitatea științifică. La aceste dificultăți în cunoaștere se adaugă și misterul pe care unele religii îl construiesc deliberat în jurul lor. În statisticile și anuarele internaționale cele mai exacte apar încă religii și culte care refuză să dezvăluie numărul credincioșilor. Unele religii interzic participarea străinilor la anumite ceremonii — mai ales la cele de inițiere și „tainice“ — și, în general, scrie un specialist, cînd este vorba de religie răspunsurile devin nesincere, oamenii sînt surzi și muți, dosarele se închid, ușile sînt încuiate [13].

Nu întîmplător se recunoaște că atît fenomenul religios în ansamblul său precum și diferitele componente ale acestui sistem sînt puțin cunoscute. Exegeții au înregistrat sute de definiții date religiei de către filozofi, teologi, specialiști. Termenul „religio“ este latin și se referă mai ales la religiile formate pe teritoriul fostului Imperiu Roman. Cuvîntul „religie“ este tradus de unii prin „legătură“ (legătura omului cu Dumnezeu), de alții prin „recitire“ (a rugăciunilor adresate lui Dumnezeu). Definițiile date religiei au atras atenția asupra diferitelor aspecte care intră în componența fenomenului religios. Edward Tylor se exprimă că „minim“ într-o religie este credința în supranatural. Salomon Reinach consideră religia un sistem de interdicții (tabu). Alții arată că religia înseamnă în primul rînd sentimente, emoții, sau practicarea cultului. James Frazer, spre exemplu, definea religia ca practică ce are drept scop îmbunarea sau atragerea de partea

[13] Henri Desroche, *Sociologies religieuses*, PUF, Paris, 1968, p. 135.

omului a unor forțe aflate mai presus de el. Încercînd o lărgire a definiției, E. Durkheim afirmă că „o religie este un sistem unitar de credințe și practici referitoare la lucrurile sacre“ [14]. Prin „sacru“ se înțelege ceea ce este sfînt (oprit, divin) și acesta se deosebește de „profan“, care înseamnă (etimologic : *pro* = în afară și *fanum* = templu), ceva care are loc în afara inițierii, a templului sau lăcașului de cult.

Au fost astfel evidențiate treptat cîteva dimensiuni ale religiozității, care permit o identificare empirică a acestui fenomen. O primă dimensiune este cea teoretică, de obicei concentrată în cărțile sfinte, socotite de inspirație divină, care cuprind un univers spiritual complex. Aici se află mituri și legende, pilde, povestiri despre lucruri supranaturale. Tot aici religiile oferă un sistem explicativ fabulos în legătură cu originea lumii și formarea omului, cauzalitatea și legitatea universală, relațiile dintre lumea supranaturală și cea pămîntească, istoria mai mult sau mai puțin iluzorie a omenirii, destinul omului după moarte, teoria mîntuirii sau a salvării. Această parte este numită de obicei „dogmatică“ și are un caracter mai rigid, este preluată și conservată ca o dezvăluire a divinității desăvîrșite și eterne. O dată cu aceste povestiri scrierile sfinte exprimă și numeroase îndemnuri, sfaturi, norme, modele recomandate credincioșilor și care formează „doctrina“. Doctrina este extrasă în comentariile și interpretările scrierilor sfinte fiind elaborată și aprofundată de teologi. O a doua dimensiune, care devine tot mai evidentă în religiile mistice, este latura afectivă (sentimentele, trăirile) care se află în

[14] Emile Durkheim *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, Alcan, Paris, 1912, p. 65.

strînsă legătură cu ideologia, dar uneori poate avea și o mare autonomie. Cea de-a treia dimensiune a religiozității este practicarea cultului prin frecventarea lăcașelor de cult, pelerinaje, rugăciuni, solicitarea unor servicii religioase (împărtășanie, spovedanie, botez, iertare), oficierea de ritualuri și ceremonii, respectarea simbolurilor, a posturilor etc.

Astăzi fenomenul religios îmbracă anumite caracteristici specifice epocii contemporane. Chiar dacă se vorbește uneori de o revitalizare a religiozității în anumite state dezvoltate, se recunoaște că marile religii tradiționale sînt într-un accentuat proces de eroziune *. Cultele noi, cele neoprotestante și sectele de cele mai variate proveniențe încearcă să recupereze pe unii dintre credincioși. Dar procentul acestora este mic, cei mai mulți dintre foștii credincioși se scurg spre indiferentism, nereligiozitate și ateism. Au loc restructurări și transferuri de credincioși și în cadrul vechilor religii. Se vorbește de decreștinarea Europei și mutarea ponderii catolicismului în America. Statisticile din 1985 arată că procentul de catolici din populația Europei este de 39,97%, pe cînd în America este de 63,24% [15]. Alte surse evidențiază procesul de pătrundere a musulmanismului în Europa Occidentală și un început de pătrundere a budismului, sub forma unor secte „meditatorii". În condițiile declinului vechilor religii se ivesc forme religioase noi, dar mai ales renasc unele credințe periferice.

O trăsătură fundamentală a epocii noastre este secularizarea religioasă. Încă din secolul trecut sta-

* Termen folosit tot mai frecvent de specialiști pentru a caracteriza declinul religiozității în epoca actuală.

[15] *Estructuras de religacion* în : *Comentario Sociologico*, nr. 2, 1985, Confederacion Espaniola de Cajas de Ahorros, Madrid, p. 865.

tele încep să se laicizeze real și chiar oficial, proclamă despărțirea bisericii de stat, promovează învățămîntul științific, nereligios, evidența populației este preluată de administrația civilă etc. Influența credinței religioase în creația artistică, în morală, filozofie a intrat într-un declin rapid. Perspectivele, viitorul și tendințele care se afirmă în fenomenul religios sînt determinate de condițiile obiective ale epocii moderne. Marx precizează că : „Vălul mistic care acoperă procesul vieții sociale, adică procesul producției materiale, nu va fi înlăturat decît atunci cînd acest proces va deveni un produs al asocierii libere a oamenilor și se va afla sub controlul lor conștient și planic. Pentru aceasta însă este necesară o anumită bază materială a societății, adică o serie de condiții materiale de existență, care, la rîndul lor, sînt produsul firesc al unei dezvoltări istorice îndelungate și anevoioase" [16].

În condițiile făuririi socialismului și comunismului au fost înlăturate bazele sociale ale religiozității dar continuă să acționeze unele cauze ale menținerii acesteia. Tovarășul Nicolae Ceaușescu preciza că „politica partidului și statului nostru, întreaga viață socială se întemeiază pe respectul credinței oamenilor, pe libertatea conștiinței, pe manifestarea liberă a cultelor în cadrul legilor statului, pornind de la faptul că indiferent de credința sa religioasă, fiecare cetățean, fiecare slujitor al unui cult sau altul trebuie să respecte legile și să

[16] Marx-Engels, *Opere*, vol. 23, Editura Politică, București, 1966, p. 94.

servească cauza edificării noii orînduiri socialiste în România“ [17].

În același timp se desfășoară o amplă activitate de educație materialist-științifică a tuturor oamenilor muncii, de combatere a ideilor mistico-religioase. Pentru realizarea cu succes a acestei activități a fost publicată o bogată literatură științifică. Însă dorința de cunoaștere în acest domeniu este tot mai intensă. Lucrarea de față încearcă să ofere o imagine de ansamblu asupra fenomenului religios contemporan, sesizînd tendințele și orientările care se conturează în confruntarea religiei cu realitățile social-politice caracteristice epocii noastre.

[17] Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Congresul educației politice și al culturii socialiste* — 2 iunie 1976, în : Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, Editura Politică, București, 1977, p. 96.

I. CARACTERISTICI ALE FENOMENULUI RELIGIOS CONTEMPORAN

Transformările și tendințele care au loc în ansamblul fenomenului religios contemporan precum și în diferitele sale componente sînt o consecință a proceselor revoluționare care au cuprins întreaga epocă modernă. Ridicarea burgheziei a însemnat și efortul noilor pături și clase sociale de a se descătușa de sub autoritatea bisericii medievale, de a impune Reforma și de a răspîndi alte religii mai adecvate spiritului modern. Revoluțiile burgheze au fost îndreptate și împotriva suprastructurii și conștiinței societății feudale, în cadrul căreia religia era o componentă de bază. Deși la început au condamnat credințele religioase, noile clase, victorioase, nu s-au putut lipsi prea multă vreme de această „aureolă spirituală“. Religia, adecvată noilor împrejurări, a fost reașezată pe piedestalul său. Atîta timp cît societatea respectivă avea nevoie de această manifestare iluzorie — și societatea capitalistă i-a resimțit lipsa îndată după victoria burgheziei — ea se ivește, este reluată, uneori reformată dar rămîne o prezență în viața comunității. Religia oferă claselor dominante posibilitatea de a influența conștiința maselor de credincioși și este promovată și sprijinită de aceste clase.

Religia societății moderne există în alte condiții social-istorice, vechile credințe îmbracă forme adecvate noului mod de producție. Odată cu victoria burgheziei a fost făurită marea industrie, s-a format piața mondială, s-a dezvoltat comerțul, au fost puse bazele unei noi civilizații : „în locul exploatării voalată de iluzii religioase și politice" — scriau Marx și Engels — a fost pus interesul gol, relațiile deschise dintre oameni, exploatarea directă și brutală, exprimată în formula neînduratoare : „plata în bani peșin"[1]. Anterior, scria Jean Kanapa, religia era prezentă pretutindeni, viața social-culturală se desfășura în preajma bisericilor, o mare parte a timpului liber era consacrat rugăciunii. Industrializarea, formarea noilor orașe, consolidarea statelor burgheze, modifică raporturile dintre biserică și stat, creează un nou statut comunităților religioase în ansamblul vieții sociale.[2]

Religia promovează anumite principii și valori specifice, pe baza cărora se instituie un comportament, o comuniune spirituală, activități comune, între credincioși stabilindu-se relații caracteristice. Grupurile de credincioși au o concepție proprie despre natură și societate, o anumită atitudine față de organizarea social-politică, față de putere, în legătură cu bogăția, cu relațiile dintre oameni etc. „Chiar economia — scria Gabriel Le Bras — se resimte prin acțiunea societăților religioase, care influențează producția, programarea timpului liber,

[1] Marx, Engels, *Opere*, vol. 4, Editura Politică, 1958, p. 468.

[2] Jean Kanapa, *La doctrine sociale de l'église et le marxisme*, Editions sociales, Paris, 1962, p. 11—12.

consumul, obligația de a posti, absențele de tot felul, repartiția, principiile referitoare la proprietate"[3]. În anumite împrejurări, religia recunoaște și sprijină valorile sociale, alteori condamnă orînduirea social-politică, perspectivele dezvoltării. J. Wach aprecia că în cazul contestării de către religie a realității sociale uneori se încearcă doar o modificare a sistemului social dar păstrarea lui, alteori, însă, este solicitată chiar înlăturarea sistemului. Max Weber a adus în discuție și rolul ideilor religioase în procesul dezvoltării sociale. Majoritatea cercetătorilor sînt de acord că religia se opune modernizării și dezvoltării. A. și J. Niehoff arătau că modernizarea este discontinuitate, o ruptură cu tradiția, pe cînd religia face efortul de a conserva tradiția.

Lupta de eliberare socială și națională, proces amplu, caracteristic zilelor noastre a avut ca urmare formarea unui număr mare de state noi, pătrunderea acestora în circuitul mondial de valori și în viața politică internațională. Vechea administrație și dominație politică a fost însoțită de obicei și de o religie care apăra interesul suprastructurii politice. Dar masele populare și-au păstrat, uneori, ca o formă de protest și credințele tradiționale care renasc acum în condițiile eliberării naționale.

Un alt proces revoluționar care influențează profund fenomenul religios este revoluția științifică și tehnică. Între știință și credințele religioase s-a statuat de-a lungul timpului o divergență ireductibilă.

[3] Gabriel Le Bras, *Problèmes de la sociologie des religions*, în : *Traité de sociologie* T. II, PUF, Paris, 1968, p. 84.

Dezvoltarea științei și culturii, generalizarea învățămîntului de bază, necesitatea unor cunoștințe minime pentru a putea lucra în marea industrie, au aprofundat acest conflict. Informațiile și cunoștințele științifice contestă afirmațiile bisericii și cărților sfinte socotite eterne și imuabile. În aceste împrejurări literatura religioasă este tot mai puțin citită iar credincioșii au cunoștințe puține și banale în legătură cu dogma. Bisericile au încercat să dea interpretări noi acestor cărți, să le aprecieze ca alegorii referitoare la evenimentele lumii contemporane. Aceste comentarii și interpretări le deteriorează însă caracterul lor sacru, lovesc în însăși esența lor religioasă, oamenii nu mai cred în ele, au tendința de a le socoti scrieri obișnuite. Cu tot caracterul uneori lacunar al explicațiilor științifice referitoare la originea omului și a universului, legitate și determinism, natura materială a lumii, puțini oameni mai cred astăzi în cărțile „Genezei". Pe baza științei și a tehnicii contemporane omul se eliberează tot mai mult de dominația forțelor naturii, care a reprezentat un suport al religiozității de-a lungul istoriei.

Revoluția științifică și tehnică actuală nu exclude însă posibilitatea unor consecințe care să fertilizeze spiritul religios. Caracterul complex al procesului de producție, tehnica tot mai perfecționată, ritmul tehnologic, depășesc uneori posibilitățile de percepere și de înțelegere a muncitorului de rînd. În aceste condiții el se simte singur și izolat, lipsit de afecțiune și înțelegere și caută consolare, alinare în mijlocul comunităților religioase. Religia, la rîndul său, a fost nevoită să se adapteze noilor condiții, să răspundă trebuințelor credinciosului modern. O revistă catolică exprima ideea că religia de astăzi este nevoită să aibă în vedere un nou Adam, un nou model uman.

Omul modern se preocupă tot mai puțin de problemele religioase, interesul pentru mîntuire și lumea de apoi situîndu-se după activitățile economice, productive, culturale, politice, chiar sportive. Preocupările religioase devin tot mai periferice. Periferializarea transformă uneori religia într-o realitate socială reziduală, se mai menține și prosperă doar la categorii de populații instabile, fără perspectivă în dezvoltarea societății (neintegrați, necalificați, inadaptați, seminomazi). Ei se adună în comunitățile religioase pe baza unor motive mai mult laice : dorința de comuniune și solidaritate, întrajutorare, pentru a-și crea un statut social mai stabil, pentru a promova cu mai multe șanse anumite interese. Aceste categorii sociale aderă de obicei la religiile mai active, la secte recent înființate. Referindu-se la asemenea grupări religioase din SUA, David O. Moberg scria : „noile secte în ansamblul lor își recrutează o parte foarte mare dintre membri din clasele inferioare, în așa fel încît unii autori le-au denumit locuri de refugiu ale dezmoșteniților" [4].

Ca un aspect al periferialității și rezidualității se constată și transformarea religiei într-o preocupare care se substituie altor forme de manifestare socială. Există indivizi și categorii de populație care uneori nu-și pot manifesta autentic spiritul de colectivitate, adeziunea la anumite idealuri și interese, dorința de participare, de întrajutorare, solidaritatea și afecțiunea față de ceilalți. Spre exemplu

[4] David O. Moberg, *Religion in the Western World. The United States of America*, comunicare la Congresul de sociologie, Varna, 1980.

pensionarii, casnicele, persoanele neîncadrate în muncă, cele din suburbii sau zone izolate, au mai puțin posibilitatea de a-și valorifica activismul social și dorința de participare la viața obștească. În asemenea situații participarea la viața comunității religioase este o substituire a activismului și spiritului de comuniune, expresia dorinței de a fi necesar și util, pe care o resimte fiecare.

O caracteristică larg recunoscută a religiozității lumii contemporane este procesul accelerat de eroziune care a cuprins mai ales religiile tradiționale. Contestînd declinul marilor religii contemporane, unii autori apreciază că dimpotrivă, asistăm astăzi la o redeșteptare a religiozității. În cazul unor religii și perioade nu este exclus ca în anumite țări religiozitatea să prospere sub un aspect sau altul. Rămîne însă constatarea generală că tehnica și știința contemporană, specificul vieții omului modern sînt factori care conlucrează în sensul slăbirii credinței în supranatural. Argumentele aduse în favoarea renașterii religiozității se referă de obicei la arii limitate de răspîndire. Se vorbește, spre exemplu, de proliferarea sectelor și creșterea numărului credincioșilor acestora. Privind însă statisticile credincioșilor religiilor existente în diferite țări și pe ansamblul continentelor constatăm că numărul sectanților este prea mic pentru a îndreptăți aprecierea că fenomenul religios contemporan este în creștere. Un alt argument folosit uneori este răspîndirea unor religii latente pînă acum. Este remarcat că unii europeni, foști creștini sau indiferenți religios, au trecut în ultimii zece ani, la religia musulmană. Dacă privim situația statistică a credincioșilor de pe glob pe ultima sută de ani, observăm o creștere a numărului de credincioși. Cu unele excepții, aceste creșteri sînt însă normale și nesemnificative fiind

cauzate de creșterea populației globului și a numărului membrilor familiilor care conservă tradiția religioasă și nu îndreptățesc aprecierea că nereligioșii se convertesc aderînd la religii noi sau tradiționale.

Societatea modernă devine tot mai nereligioasă, fie că aceasta se manifestă ca indiferentism față de religie, ateism, secularizare sau laicizare. Această eroziune reprezintă un proces amplu, care are loc atît calitativ precum și cantitativ. Cantitativ, numărul credincioșilor scade, sporind rîndurile celor care aderă la alte valori, adecvate acestei lumi, pămîntești. „Guida di Missioni Catolichi", dinainte de război, constata că între 1930 și 1935, numărul ateilor înregistrați în lume a crescut de la 31 de milioane la 102 milioane, adică 5% din populația de atunci a globului. Astăzi însă unele lucrări apreciază că 24% din umanitate trăiește fenomenul tipic al secolului XX : ateismul. Un tratat de ateism din 1967 ajungea la concluzia că în trecut absența convingerilor religioase se manifesta mai ales în rîndul intelectualității, care continua ideile iluminismului și raționalismului. Acestor atei teoreticieni li se adăuga numărul mare al celor care prin natura preocupărilor se interesau puțin de religie și credință. Astăzi s-a produs o mutație cantitativă de mari proporții în acest domeniu : ateismul a încetat să mai fie un fenomen al elitei culturale sau pragmatice și a devenit o mișcare a maselor, răspîndindu-se în rîndul celor mai variate categorii sociale [5].

Observînd răspîndirea indiferentismului religios și ateismului în rîndul muncitorimii unii cercetători disting mai multe etape ale acestui proces. O

[5] *L'Ateismo contemporaneo*, v. I, Societa Editrice Internazionale, Torino, 1967, Introduzione.

primă etapă corespunde chiar procesului de formare a clasei muncitoare. Odată cu eliberarea de muncile agricole și îndreptarea lor spre orașe, primii muncitori ai epocii burgheze spărgeau comunitățile sătești unde tradiția religioasă era mult mai puternică. În comunitățile orășenești religiozitatea a fost încă de la început mai scăzută decît în sate. S-au adăugat apoi condiții și factori caracteristici muncii industriale care au slăbit mereu intensitatea și au restrîns dimensiunile religiozității. Printre aceste condiții este menționat ritmul și regularitatea muncii industriale care nu mai lasă disponibilități de timp suficiente pentru practica religioasă. Atragerea femeilor și a tinerilor în activitatea socială, școlarizarea, integrarea copiilor în colective educaționale laice, lovesc puternic în tradiția religioasă. O etapă importantă a laicizării muncitorimii începe cu formarea conștiinței sale de clasă, cu promovarea propriei ideologii și organizarea sa în sindicate, partide etc.

Bisericile și cultele sînt îngrijorate de dimensiunile pe care le-a căpătat nereligiozitatea în zilele noastre. Biserica romano-catolică apreciază că această scurgere de credincioși este o hemoragie foarte periculoasă pentru viitorul religiei. Conciliul Vatican II s-a preocupat de această problemă și pe baza recomandărilor conciliului, papa a aprobat crearea unui „Secretariat pentru necredincioși", care are ca scop „cercetarea științifică a surselor și originii mișcării ateiste, repercusiunile ateismului în domeniile științific și literar, informarea catolicilor asupra problemelor ateismului." [6]

[6] R. Leroy, A. Casanova, A. Moine, *Les marxistes et l'evolution du monde catholique*. Editions sociales, Paris, 1972, p. 201.

În religiile tradiționale un rol important are aspectul eclesiastic. * Frecventarea bisericii devine însă tot mai rară și slăbesc motivele religioase ale acestui comportament. Spre exemplu, o anchetă a institutului Harris arată că în Anglia 40% din populație nu mai crede în Dumnezeu și numai 16% au fost la biserică în ultima săptămînă care a precedat cercetarea. Un raport Gallup prezintă opinia populației americane în legătură cu importanța religiei în societatea contemporană. Doar 56% dintre cei anchetați consideră că religia mai este astăzi de mare importanță. La ceremoniile religioase, în Statele Unite participă mai ales femeile (43%, față de bărbați 37%), cei peste 65 de ani (51%, față de 29% între 18—24 ani), populația din mediul rural (42%, în cel urban 39%).

În Italia cercetările arată că biserica este frecventată de aproximativ 53% dintre adulți, în unele regiuni frecvența fiind și mai scăzută. Spre exemplu, în Mantova practica religioasă a scăzut de la sfîrșitul secolului trecut la 35%. Și în Franța se remarcă un regres al religiozității. Ziarul „Le Monde" considera că mai ales tineretul se îndepărtează de biserică, printre altele și datorită poziției rigide a catolicismului în legătură cu viața de familie și modernizarea moralei. Boulard arată că se mai împărtășesc de Paști doar 34,2% dintre francezii maturi, în cazul tineretului peste 21 ani acest procent scade la 30%. Situații similare există în multe alte țări. [7]

Subsidiar scăderii numărului de credincioși se manifestă și procesul trecerii unor religioși de la

* eclesiastic = care ține de biserică, bisericesc.

[7] Vezi capitolul de referință în *„L'Ateismo contemporaneo...* p. 76 și urm.

o credință la alta. Actualele religii s-au constituit și răspîndit în epoci istorice diferite și au fost modelate după anumite condiții sociale obiective. Astfel că unele se integrează și se adaptează mai ușor epocii moderne, altele mai vechi intră în conflict cu aceasta și sînt eliminate într-un ritm mai accelerat. Religiile vechi și-au terminat în general epoca misionară, a răspîndirii și asimilării noilor adepți. Acum expansiunea a fost înlocuită cu dialogul dintre religii, coexistența, stabilizarea zonelor de influență. Pe cînd religiile noi, cultele neoprotestante și sectele de un anumit tip se află în perioada misionară, fac eforturi uriașe să cucerească noi prozeliți, încearcă prin cele mai ingenioase metode să se implanteze în cele mai variate medii, pentru cucerirea credincioșilor modificîndu-și ideologia și practicarea cultului atît de mult încît uneori creează noi dizidențe. Vechile religii își pierd credincioșii atît în favoarea altor religii, mai active, dar cea mai mare parte a lor iau drumul nereligiozității.

Sub aspect calitativ, eroziunea este observabilă atît în sfera dogmatică sau mistică, precum și în cea a practicării cultului, a relațiilor și instituțiilor religioase. Caracteristic etapei actuale din istoria ateismului și declinului religiozității este faptul că nereligiozitatea nu se mai reduce la o simplă neglijare sau negare a existenței lui Dumnezeu, ci construiește o nouă explicație și un alt comportament, răspunde tuturor marilor probleme ale omului și societății fără raportarea la divinitate, dincolo de coordonatele teoretice și practice ale credinței religioase.

În condițiile declinului religiozității, pe de o parte realitatea social-politică existentă se desprinde de domeniul religios, pe de alta, noua realitate care se formează în toate domeniile vieții materiale și

spirituale nu mai are și o dimensiune sau o coloratură religioasă. Desprinderea de spiritul religios este menționată uneori ca un proces de „deteologizare“, care ar cuprinde mai multe componente : deconfesionalizarea, declericalizarea, desacralizarea.[8] Prin deconfesionalizare dispare referința la confesiune, la credință, activitățile practice și elaborările teoretice urmîndu-și un curs propriu, fără ca individul sau grupul social să mai țină seamă sau să se mai refere la vreo credință religioasă. Dacă deconfesionalizarea elimină confesiunea din viața cotidiană, declericalizarea elimină rolul personalului de cult. Preoții și pastorii se contopesc treptat în comunitățile nereligioase, ei fiind apreciați nu pentru harul lor divin ci pentru modelul laic de viață : sînt mai morali și mai binevoitori, mai temperați, ajută pe concetățeni după posibilități, sînt mai informați. În trecut clericii erau de multe ori liderii comunității, uneori chiar lideri politici. Acum viața civilă este condusă și îndrumată de personal ales sau numit, în afara criteriilor religioase. E. Durkheim aprecia că religia este un sistem de credințe și practici relative la lucrurile sacre. În condițiile epocii moderne are loc desacralizarea, dispare referința la sacru. În trecut moralitatea era respectată de „frica lui Dumnezeu“. Chiar atunci cînd dreptatea nu putea fi stabilită juridic, omul credea în „ochiul lui Dumnezeu care le vede pe toate“, necazurile erau „încercarea lui Dumnezeu“, iar ceea ce nu era răsplătit aici, avea să fie răsplătit „în veci“, pentru că „Dumnezeu le știe pe toate“. Prin dispariția referinței la sacru, domeniile de activitate (administrația, tehnica, economia) își ur-

[8] Henri Desroche, *Sociologies religieuses*, PUF, Paris, 1968, p. 27 și urm.

mează drumul specific, dar este pierdută raportarea la atotputernicia divină.

Caracteristic pentru eroziunea actuală a religiei este și stingerea aspectului informațional, de cunoaștere a scrierilor sacre. Cercetările din multe țări au arătat că puțini credincioși mai au astăzi o concepție religioasă clară în legătură cu Sfînta Treime, Iisus Hristos, tainele, păcatul, mîntuirea. Ei nu mai au timp să studieze complet și profund Biblia pe care o cunosc superficial și din auzite, din povestirile personalului de cult. În aceste împrejurări credința se bazează pe nivelurile de jos ale conștiinței, nu se mai ridică la elaborări complete, explicații, argumente. Șubrezirea aspectului eclesiastic, abandonarea fastului, pierderea caracterului informațional și rațional au deplasat religia spre manifestarea mistică și individualistă. Pe de o parte, religia societății industriale moderne devine, așa cum se exprima Thomas Luckmann, o religie „invizibilă", omul crede personal, intim și nu mai simte nevoia să meargă la biserică pentru a se ruga în grup. Pe de altă parte, au prosperat în detrimentul religiilor tradiționale cultele și sectele care au un pronunțat caracter mistic și un foarte superficial caracter dogmatic.

Are loc și un proces de diluare a religiozității, o dispariție a granițelor cultelor. Credincioșii nu se mai integrează în forme religioase distincte. Dumnezeu capătă un aspect generic, imaginat de fiecare pe baza unor cunoștințe religioase vagi. Dumnezeu devine un ideal de perfecțiune, dreptate, moralitate, o speranță și o iluzie personală. Această construcție iluzorie se poate transforma uneori și în forme variate de nereligiozitate. Arătînd transformările care au loc în religiozitatea omului contemporan în timpul celui de al II-lea Conciliu al Vaticanului, s-a remarcat că din 1870 (primul Conciliu al Vaticanului) și pînă astăzi s-a modificat însăși imaginea lui Dumnezeu. Cu un secol în urmă, Dumnezeu era imaginat ca stăpîn atotputernic, îmbrăcat în haine prețioase care fascina prin fast și guverna lumea pe de tronul său împărătesc. Acum Dumnezeu are un nou statut în ochii credincioșilor. A reînviat spiritul frățesc, Dumnezeu „lucrează", credinciosul este în dialog cu divinitatea, mai apropiat, se stinge artificialitatea rituală, este neglijat aspectul corporal al divinității.

Unii înlocuiesc divinitatea și cred în existența unui principiu universal care nu poate fi cunoscut și stăpînit, alții într-o forță care acționează și guvernează totul, într-un impuls inițial care a pus totul în mișcare, într-o rațiune inaccesibilă omului de rînd.

Este sesizată și o tendință de interferență dogmatică sau cultică a unor religii care multe secole nu numai că s-au conservat prin izolare ci chiar s-au învrăjbit. Apropieri au loc între diferitele biserici protestante, între ritul bizantin și celelalte rituri orientale, între neoprotestanți. În cazul unor secte sincretismul * se realizează între practici și dogme ale unor religii foarte diferite, cum ar fi între creștinism și budism, budism și islamism.

În condițiile eroziunii generale și permanente a stării de religiozitate, ale ascensiunii spiritului ateist, toate bisericile și cultele fac efortul de a-și consolida propriile poziții, dar și de modernizare, de a se adapta la noile condiții social-politice din fiecare țară și la civilizația modernă creată pe baza dezvoltării revoluționare a științei și tehnicii. În

* sincretism = îmbinare, amestec al unor elemente și dogme eterogene.

această competiție unele religii își accentuează tradiționalismul promovînd un conservatorism ostentativ, altele fac efortul de a le adapta spiritului modern. Religiile tradiționaliste și conservatoare accentuează eternitatea doctrinei inspirată de divinitate, în practică promovînd frumusețea tradiției și ritualului, puritatea moralei și a relațiilor dintre credincioși. Societatea modernă prin aspectele sale urbanistice, mutațiile demografice, industrialismul și spiritul comercial promovează și unele disfuncții, stări de instabilitate, insatisfacții în viața individuală. Religiile conservatoare folosesc cu eficiență aceste aspecte și le transformă în replici împotriva imoralității, lipsei de umanism, încălcarea personalității și dreptului oamenilor. Exagerînd alcoolismul, destrămarea familiei, infracționalitatea, consumul de droguri, abandonarea celor neputincioși, șomajul, religiile conservatoare cheamă la reînvierea relațiilor patriarhale din vechile comunități creștine, propun o viață simplă și austeră, resping infiltrarea tehnicii, industrialismul și uneori chiar a culturii și științei. Exagerarea spiritului conservator ajunge uneori pe calea „reînnoirii charismatice" la promovarea unor mișcări de revitalizare a credinței pe cale ostășească, după modelul unor sfinți militari din tradiția religiilor actuale. În unele cazuri mișcarea charismatică militarizată a intervenit în viața politică laică transformîndu-se în încercări de instituire a teocrației. Cînd a rămas în sfera dogmatică a evoluat spre esoterism, se consideră depozitarea unor „adevăruri" eterne care trebuie promovate chiar atunci cînd ajung de neînțeles. Exagerarea puritanismului îndepărtează însă pe credincioși și izolează mai mult religiile tradiționale conservatoare de realitățile social-politice contemporane. Cei mai mulți

caută însă alte soluții, trec la culte sau secte moderne, tolerante, renunță la ceremonialul public adoptînd o religiozitate personală, evită relațiile cu biserica și personalul de cult. În fața valurilor necruțătoare ale spiritului modern personalul de cult încearcă să rămînă o stîncă a vechii religii, credincioșii sînt însă împinși de trebuințele cotidiene tot mai departe de aceste „stînci".

Conservatorismul caracterizează însă un număr restrîns de culte și religii, în fiecare caz existînd anumite condiții social-istorice care îl promovează. Cele mai multe religii și biserici trec printr-un amplu proces de modernizare.

Procesul de adaptare și modernizare cuprinde toate componentele fenomenului religios : doctrina și dogma, latura afectivă, dimensiunea comportamentală, instituțiile și organizarea sistemului religios, dar și raportul dintre aceste dimensiuni și mai ales relațiile lor cu elementele nereligioase din societate. Cel mai pronunțat caracter conservator are dogma. „Pe baza logicii religioase, dogmele provin de la Dumnezeu, care este imaginat ca fiind veșnic, egal cu sine însuși, în afara oricărei evoluții"[9]. Principalele religii existente astăzi și-au păstrat multe secole textele sacre. Considerate de inspirație divină, modificarea lor și chiar comentarea într-un alt spirit era interzisă. Însăși textele respective avertizează în acest sens. La sfîrșitul Apocalipsului din Biblie se precizează că cine va adăuga ceva sau va scoate ceva din această carte Dumnezeu îl va pedepsi și-i va lua „partea lui din pomul vieții și din cetatea sfîntă". Confesiunea de credință de la Rochelle (1559) se exprima că Biblia

[9] Petru Berar, *Religia în lumea contemporană*, Editura Politică, București, 1983, p. 109.

conține „tot ceea ce este necesar pentru a-l servi pe Dumnezeu și pentru a ne salva și nu stă, nu numai în puterea oamenilor, dar nici măcar în a îngerilor, dreptul de a o completa sau schimba". Cu toate acestea interpretările cele mai contradictorii, comentariile, chiar redactarea unor scripturi noi, s-au manifestat permanent. La jumătatea secolului XVII cînd patriarhul Nikon împreună cu autoritățile laice au hotărît o nouă traducere și „îndreptarea" cărților sfinte, mulți credincioși ortodocși ai tradiției vechi s-au răsculat. Dar spiritul novator s-a impus. În America mormonii și-au redactat la începutul secolului trecut o nouă Biblie pe care o consideră adevărată și autentică. Unele culte și credințe acordă valoare diferită cărților care compun Biblia, uneori chiar sînt contestate anumite cărți din Sfînta Scriptură. În cadrul protestantismului contemporan există un mare evantai de comentarii și interpretări ale textelor biblice. Uneori se opiniază pentru respectarea exactă a literei Bibliei, alteori părerea este că Biblia trebuie înțeleasă în spiritul și sensul său fundamental. Anumite grupuri de exegeți * consideră că scriptura divină cuprinde pe lîngă informațiile istorice și principiile generale de comportament recomandate, un mesaj propriu fiecărei epoci sau generații, efortul constînd în a descoperi acest mesaj specific epocii noastre și pentru noi înșine. Tendințe de modernizare a dogmei există în toate religiile. „...Există evidente deosebiri de nuanță între ideologia creștinismului așa-numit primitiv sau timpuriu și ideologia creștină oficializată, intrată în multiplă alianță cu puterea de stat dominantă",

* exegeți = specialiști, comentatori

constată un autor[10]. Teologul protestant Rudolf Bultman în lucrarea „Noul Testament și mitologia" (1941) a încercat să răspundă unei întrebări decisive : cum poate omul modern să-și înțeleagă problemele existenței sale actuale într-un mesaj religios vechi de două mii de ani, așa cum este în scriptură. Pe de o parte, consideră el, trebuie înlăturate toate falsitățile adăugate de-a lungul timpului care întunecă adevărul, pe de altă parte, toate afirmațiile biblice trebuie traduse în termenii societății zilelor noastre. Omul actual trebuie să adere rațional la mesajul sfînt, consideră Bultman. Textele Noului Testament sînt considerate documente istorice și sînt expuse criticii — el le demitizează, le înlătură aspectul miraculos și de necrezut — le dă un sens inteligibil, singurul care după părerea sa poate fi înțeles de omul zilelor noastre.

Cărțile sfinte ale tuturor religiilor cuprind și informații istorice, concluzii provenite din experiența practică a diferitelor popoare în cadrul cărora ele au fost elaborate. Eroziunea cea mai accentuată a lor se manifestă, mai ales în capitolele privitoare la geneză. Originea omului și explicarea religioasă a modului în care Dumnezeu le-a creat pe toate mai este puțin crezută astăzi. Nu toți au cunoștințe științifice referitoare la originea omului și a universului, dar în condițiile științei și tehnicii contemporane se îndoiesc de adevărul explicației religioase. Eroziunea care se manifestă în legătură cu modul în care abordează religia problemele legate de determinism și cauzalitate este mai puțin accentuată avînd în vedere rolul important pe care îl mai joacă astăzi întîmplarea, liberul arbitru, neprevăzutul, nu atît în contactul omului cu natura

[10] Petru Berar, *op. cit.*, p. 111.

ci în sfera socială a existenței sale. Teologii încearcă să salveze textele sfinte în confruntarea cu știința contemporană, nu atît prin respingerea informațiilor și concluziilor științifice ci mai ales prin încercarea de asimilare a lor, uneori intervenind chiar în textul sfînt printr-o nouă traducere, mai rațională a acestuia, dar mai ales printr-o interpretare a dogmei în acord cu știința. Miturile, legendele, dogmele trec printr-un accentuat proces de desacralizare. Unele informații cuprinse în conținutul lor sînt demistificate, verificate științific și asimilate atunci cînd este cazul în unele ramuri ale științelor actuale. Altele au perenitate ca legende, povestiri, opere literare, cu valoare artistică, etică etc. Esențial este însă că ele își pierd valoarea religioasă, se sting ca surse ale credinței. Doctrina dezvoltă, comentează și interpretează dogma, oferind pe baza acesteia sfaturi, principii, recomandări. Ea este mai elastică și mai ușor de asimilat în condițiile epocii moderne. Din conținutul său credincioșii selectează și preiau mai ales partea etică, referitoare la modul de viață și comportamentul individului. În condițiile modernizării se restrînge interesul pentru normele morale religioase (smerenia, resemnarea, supunerea necondiționată, adorarea divinității etc.) păstrîndu-se cel pentru normele morale generale (cinstea, onestitatea, echitatea etc.), promovate și ele prin scrierile sfinte dar care nu au un specific religios.

O consecință a transformărilor și tendințelor de modernizare care au cuprins și sfera religiozității este declinul funcției culturale a religiei. În trecut religia avea un rol important, în epoca medievală deținînd prioritate în domeniul culturii, al instrucției și educației. Astăzi, în concurență cu știința și filosofia își pierde rolul în actul explicativ și cognitiv. În aceste condiții se încearcă o compensare, în cazul unor culte prin sporirea funcțiilor practice și activitatea cultică. Se observă o preocupare deosebită pentru fastul și caracterul impresionabil al ceremoniilor, accentuarea laturii estetice din sfera religiozității, evidențierea virtuților credincioșilor și personalului de cult, sporirea prestigiului bisericii și ierarhiei eclesiastice. Au fost modernizate, pe cît posibil, elemente ale ceremonialului, vestimentația, arhitectura. Practicarea cultului a fost adaptată disponibilităților de timp ale omului modern, au fost adecvate intereselor acestuia. Cultele asimilează funcții nereligioase (politice, organizatorice, gospodărești, financiare etc.) prin care încearcă să reziste declinului religiozității în lumea actuală.

Biserica este nevoită să-și modifice concepția socială. În spiritul său conservator papalitatea a condamnat multă vreme tendințele de eliberare și progres. Enciclica „Quanta Cura" * din 1864 condamna socialismul și liberalismul, ideea statului laic era considerată „nelegiuită și absurdă", libertatea presei și a conștiinței era calificată ca un „delir". Conciliul Vatican I ajungea la concluzia că singura ordine voită de Dumnezeu este un sistem social format din clase suprapuse ierarhic și guvernat de un prinț de drept divin. Spiritul revoluționar al epocii actuale a impus bisericii o nouă doctrină socială. Constatînd marile mutații din timpul nostru — lupta popoarelor din „lumea a treia", efortul maselor populare pentru democratizarea vieții social-politice, aspirațiile tuturor națiunilor de a deveni independente și de a făuri o

* enciclică = document papal, cuprinde recomandări pentru credincioși

viață liberă și demnă pentru toți oamenii — Conciliul Vatican II recunoaște că muncitorii au dreptul să se organizeze pentru a-și îmbunătăți condițiile de viață, introduce o oarecare democratizare chiar în relațiile religioase și ierarhia bisericească, abandonează vechiul anticomunism și se orientează spre un dialog cu ateii, marxiștii și comuniștii, pe baza convingerii „că toți oamenii, credincioși și necredincioși trebuie să se preocupe de construirea acestei lumi în care toți trăiesc împreună“ [11].

[11] În: R. Leroy, A. Casanova, A. Moine, *op. cit.*, p. 50.

II EVOLUȚIE ȘI TENDINȚE ÎN RELIGIILE MONDIALE *

Tendințele generale și caracteristicile fenomenului religios contemporan se particularizează în diferite zone geografice și în cazul fiecărei religii. Eroziunea generală a religiozității nu exclude ca unele culte și credințe să cunoască pe plan local o anumită ascensiune, să reușească să se adapteze astfel încît să manifeste o stare de prosperitate, să crească numărul credincioșilor, să sporească importanța și ponderea religiei în viața social-politică. După cum în alte locuri se vorbește de o criză acută a unor culte sau a religiozității în general. De-a lungul timpului unele religii s-au stins, altele s-au format, au evoluat, s-au maturizat, au îmbătrînit. În unele zone de pe glob mai persistă încă religii străvechi care au fost abandonate de celelalte popoare mai ales odată cu răspîndirea monoteismului.

Răspîndirea actuală a religiilor oferă imaginea unui mozaic variat. Prin secularizarea vieții sociale și politice nu se mai recunoaște decît rareori ca-

* Termen folosit impropriu pentru religiile răspîndite într-un număr mare de țări: creștinismul, budismul, islamismul ș.a.

racterul dominant al unei religii, chiar dacă ea este majoritară. În statele moderne, alături de religiile acceptate de majoritatea populației există numeroase alte credințe, culte și forme religioase.

Un conglomerat religios greu de înțeles de către un european obișnuit cu religiile monoteiste, și în primul rînd cu creștinismul este zona Indiei și a ținuturilor din jur unde s-a răspîndit budismul.[1]

Hinduismul, religia vechilor locuitori ai Indiei, mai are și astăzi vreo șase sute de milioane de credincioși și s-a răspîndit nu numai în Ceylon, Nepal, Birmania, Malaezia ci și în Africa răsăriteană și sudică. Chiar în Franța, Anglia și America de Nord există asociații pentru propagarea budismului, iar sectele de factură orientalo-hinduse sînt foarte numeroase în Europa și America. Baza teoretică a hinduismului o formează vechile scrieri indiene cunoscute sub numele de „veda“ (în sanscrită „veda“ înseamnă „cunoaștere“). Aceste scrieri sînt socotite de către credincioși revelate. Ele arată modul de viață și normele care trebuie respectate

[1] A se vedea pentru exemplele concrete și prezentarea diferitelor religii : S. A. Tokarev, *Religia în istoria popoarelor lumii,* Editura Politică, București, 1976 ; *Storia delle religioni,* vol. I—V, Unione tipografica editrice terinese, Torinese, 1970—1971. Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase,* Editura Științifică și Enciclopedică, vol. I (1981), vol. II (1986), vol. III (1988) ; Ambragio Donini, *Enciclopedia delle religioni,* Teti editore, Milano, 1977. Huston Smith, *The Religions of Man,* Mentor Book, New York, 1958. *A Reader's Guide to the Great Religions,* The Free Press, New York, 1965 ; Royston E. Pike, *Dictionaire des religions,* PUF, Paris, 1954 ; *Călăuza ateistului,* Editura Politică, București, 1961 ; *La Grande Encyclopédie,* Librairie, Larousse, Paris, 1970—1977, vol. 1—20 (articolele de referință),

de cel care vrea „să se salveze“. Cea mai veche dintre vede (Rigveda) cuprinde peste o mie de imnuri datînd de mai mult de patru mii de ani și cuprinde un adevărat tezaur de înțelepciune și experiență populară acumulată de-a lungul timpului. Cele patru vede cuprind sfaturi și cunoștințe variate referitoare la om, relațiile sociale, diferite forme de activitate, precum și despre spiritele și zeii în care credeau vechii locuitori ai Indiei. Zeii vedelor sînt numeroși — la un moment dat se vorbește de 3 399 de zei — puțini au însă nume, de multe ori sînt numiți printr-un pronume sau prin termenul general de brahman.

Literatura imensă care s-a scris ulterior, inspirată din vede, a mai contopit unele zeități și a simplificat panteonul hindus. Credința s-a concentrat în jurul zeului Vișna (lumina, cel care păstrează) și Siva (întunericul, care distinge) iar energia creatoare, prin care se reia ciclul universal este Brahman (absolutul, creatorul), împreună formînd Trimurti (trinitatea). Pe lîngă aceștia pînă astăzi se menține credința în numeroși zei locali (unii puri și vegetarieni, alții răi, carnivori), care sînt socotiți reîncarnări ale lui Vișna sau Siva. Se adaugă apoi credința în zeițe (soții, mame, surori sau fiice de zei), unele „teribile“, altele „inaccesibile“, greu de înduplecat, în legătură cu care s-au dezvoltat cultele de factură erotică (sacti). Obligațiile față de zei sînt îndeplinite de brahman (stăpînul, conducătorul, care trăiește pur, în asceză). Doctrina și practica ritualului prin care pot fi invocați zeii a fost codificată în „tantra“ („tantra“ înseamnă „carte“) și au fost scrise „tantre“ pentru Vișna, Siva și alte zeități.

O caracteristică fundamentală a religiilor din această parte a lumii este rolul minor pe care îl

au zeii, fapt pentru care au fost numite uneori religii „ateiste““ (fără zei). Rolul hotărîtor în salvarea omului nu-l au zeii ci efortul personal făcut în acest scop. Pentru salvarea personală se impune devoţiunea (bhakti) şi aducerea unor ofrande. Prin renunţarea la viaţa mondenă, asceză, practici de purificare, credinciosul ajunge în cele din urmă să pătrundă în „absolut“. Treptat s-a renunţat la ritualism şi ofrandele au devenit simbolice. Dar devoţiunea a căpătat un rol tot mai mare. India s-a acoperit de temple mărețe, iar grupuri mari de pelerini circulă permanent de la un templu la altul. În oraşul Benares mai există vreo 1 500 de temple spre care vin mii de pelerini din întreaga ţară spre a se purifica scăldîndu-se în apa „sfîntă“ a Gangelui.

În centrul ideologiei religioase hinduse se află ideea reîncarnării, provenită probabil din vechile credinţe locale. Brahmanii arătau că sufletul nu piere o dată cu moartea omului ci el se va încarna într-un corp nou pe baza meritelor, a devoţiunii din viaţa anterioară. În felul acesta omul este stimulat spre o permanentă perfecţionare şi spre respectarea ordinii sociale. Reîncarnarea are la bază „Karma“ (de la „Kri“ care înseamnă „a face“), legea „Karmei“ arătînd că orice acţiune a omului are consecinţe : faptele bune atrag ascensiunea, cele rele coborîrea în viitoarea reîncarnare. Omul singur deci, prin faptele sale, îşi hotărăşte viitoarea reîncarnare.

Hinduismul se prezintă astăzi ca un mare conglomerat de secte provenite prin dezvoltarea unui aspect sau altul din învăţătura vedelor sau prin adorarea unei zeităţi sau alteia. Credincioşii se grupează de obicei în jurul unui „maestru spiritual“ (guru) care întruchipează idealul de renunţare şi

devoţiune. Cei care se apropie de salvare pe baza unor practici intense de purificare sînt numai yogini. Sistemele yoga cuprind anumite recomandări şi practici menite să ducă la autoperfecţionarea individuală (procedee şi tehnici de reglementare a respiraţiei, a mişcărilor pentru destindere şi relaxare spirituală, pentru întărirea voinţei).

Dintre sectele desprinse din hinduism şi care dezvoltă învăţătura vedelor, mai importante sînt jainismul şi budismul, apărute prin secolele VI—V î.e.n. Jainismul deşi a fost uneori sprijinit de monarhi puternici n-a reuşit să depăşească graniţele Indiei, mai avînd astăzi un număr mic de credincioşi. Jaina, numit uneori şi „marele erou“ sau „cuceritorul victorios“ arăta, în spiritul vederilor, că omul se poate mîntui prin eforturile proprii, se reîncarnează succesiv, dacă este sincer şi se purifică. Credinciosului îi este recomandată castitatea, vegetarianistul să urmeze „triplul giuvaer“ (credinţă — cunoaştere — conduită perfectă) şi i se interzice orice violenţă. În primul secol î.e.n. în jainism au apărut două orientări : unii se îndreaptă spre un ascetism exagerat — erau cultivatorii pămîntului — care refuză să poarte chiar şi îmbrăcămintea (sînt numiţi „cei îmbrăcaţi în lumină“), ceilalţi se ocupau cu negoţul, astăzi locuiesc în oraşe, sînt foarte sînguincioşi şi harnici, foarte activi şi corecţi, respectaţi în lumea comercianţilor.

Cealaltă sectă, mult mai răspîndită şi mai cunoscută, este budismul. A fost întemeiată de prinţul Siddarta Gautama, care după 29 de ani de trai fericit la curtea tatălui său, dezamăgit de spectacolul bătrîneţii, bolii şi al morţii îşi părăseşte soţia şi fiul, se retrage într-o viaţă izolată şi austeră pentru a dezlega tainele suferinţei omeneşti. Re-

zistînd tuturor tentațiilor ajunge la „eliberarea spiritului“ devenind un buda (adică „iluminatul“). Apoi, pînă la sfîrșitul vieții, timp de 40 de ani a peregrinat prin India de Nord-Est răspîndindu-și învățătura și făcînd numeroși discipoli. El predica o învățătură morală bazată pe patru „adevăruri nobile“. 1. Totul este durere (nașterea, boala, bătrînețea, moartea), durerea fiind în firea instabilă a lucrurilor. 2. Originea durerii se află în dorință (plăceri senzuale, lupta vieții, dorința de posesiune). 3. Scopul învățăturii budiste este suprimarea dorinței ; în acest fel ajungi la eliberarea absolută, nirvana („starea de absență“). Budiștii care-și domină violența, poftele și greșelile nu se mai reîncarnează și ajung în nirvana, ceilalți se reîncarnează succesiv (metempsihoză) pînă cînd reușesc să-și suprime dorințele ajungînd la eliberare. 4. Calea pe care se ajunge la suprimarea durerii este o morală severă de ascet și purificare (prin concentrare și meditație).

După moartea lui Buda — de la care nu a rămas nimic scris, ca de la aproape toți întemeietorii de religii — discipolii săi au dezvoltat un aspect sau altul din învățătura „iluminatului“ formîndu-se vreo 30 de secte. În anul 477 î.e.n. are loc un conciliu care fixează bazele teoretice ale budismului și normele de viață ale credincioșilor. Canonizarea dogmei budiste a încercat să dea o formă armonioasă ideilor filosofice și morale, fără să pună însă accentul pe un dumnezeu. Budismul, fără zei excepționali, este totuși o religie, se referă la forțe supranaturale, are un cult și un ritual stabilit, folosește mituri și simboluri, norme severe, toate menite să asigure salvarea omului.

Budismul consideră suferința o realitate iremediabilă, legată indisolubil de ființa umană, care

ne urmează și dincolo de moarte pentru că face parte din angrenajul de cauze și efecte din univers. Unele secte budiste au atenuat parțial acest sumbru destin.

Din mulțimea sectelor budiste s-au conturat două orientări, una excelează în menținerea vechii tradiții budiste, cealaltă încearcă o adaptare a lui la noile condiții social-istorice. Orientarea tradiționalistă — numită „hinayana“, adică „micul vehicul“ sau „calea îngustă“ spre salvare — s-a răspîndit mai ales în Asia de Sud-Est (Ceylon, Thailanda, Birmania, Vietnam ș.a.). Severitatea dogmatică a împiedicat-o să atragă prea mulți credincioși. Orientarea reformistă — „mahayana“, adică „marele vehicul“ sau „calea largă“ a salvării — arăta că există mai multe căi prin care te poți salva, aceasta creînd posibilitatea ca învățătura budistă să poată fi adaptată la specificul diferitelor popoare, ceea ce a sporit aria sa de răspîndire (India de Nord, Tibet, China, Mongolia, Coreea, Japonia). Școlile „micului vehicul“ arată, în mod simplist, că atît lumea cît și omul sînt o manifestare a conștiinței universale, ele nu au substanță, tot ce pare material e „vidul“. „Marele vehicul“ introduce însă inovația că „vidul“ este doar iluzoriu, aceasta datorîndu-se ignoranței. Înlăturînd ignoranța care învăluie conștiința universală, dezvăluim forma pură a acestei conștiințe care este „spiritul“. În locul pesimismului tradițional (totul e iluzie, încercările mele sînt zadarnice) e promovată speranța (să-mi eliberez spiritul, totul mă privește). Școala „Nimic decît conștiință“ elaborează ca mod de salvare : dacă descoprim adevărata structură a lumii atingem „natura lui buda“. Dar viața noastră spirituală nu este doar intelectuală. Trebuie să ne eliberăm și de atașamentul față de lume

și de noi înșine, să ne distrugem dorințele, pasiunile, chiar gîndirea, care sînt iluzii ale sinelui meu. Prin viață ascetă și exerciții psihice severe ajungem la conștiința pură, această stare a unirii cu spiritul universal fiind nirvana. Despre nirvana, arată budismul, nu putem spune nimic, ea este calmul absolut, vidul imobil. La această stare nu se ajunge prin moarte, moartea presupunînd reîncarnarea, ci prin „iluminare". „Iluminarea", adică dezvăluirea conștiinței universale, este o experiență care nu poate fi comunicată prin cuvinte. Ea se poate realiza gradual (prin lung efort) sau subit. Prin „iluminare" și pătrunderea în nirvana lumea și omul trăiesc la fel ca mai înainte însă totul capătă un sens nou, sînt văzute într-o altă lumină. În mahayana salvarea se realizează mai ales cînd ești ajutat de un „guru", un sfînt care a renunțat la sine pentru mîntuirea celorlalți.

În China budismul a pătruns mai puternic începînd de prin secolul I e.n. Influențe budiste au fost și înainte, prilejuite de expedițiile monarhilor chinezi spre Asia centrală. Numeroși chinezi călătoresc în India înfruntînd mari dificultăți, unde studiază noua religie, o interpretează, creînd o formă chineză de budism (școli cum ar fi : „Ghirlanda de flori", „Terasa cerească", „Pămîntul pur", „Meditația" ș.a.). Budismul chinez s-a confruntat însă de-a lungul timpului cu religiile autohtone — confucianismul, daoismul, cultul strămoșilor. Înaintea budismului filosofia chineză nu se preocupa de problema salvării, era o filosofie a armoniei între om și natură, între individ și colectivitate. Budismul a adus neliniștea, refuzul condiției umane și statuarea suferinței și durerii, ca probleme fundamentale.

Daoismul s-a format ca religie pornind de la învățătura filosofului semilegendar Lao Tzi. Unii dintre discipolii săi au accentuat aspectul mistic și religios. În centrul acestei religii se află ideea nemuririi, a fost creat un cult al celor nemuritori. Pe baza vechilor superstiții, descîntece, practici magice s-a închegat o imagine a vieții de dincolo de mormînt și un sistem complicat de obținere a nemuririi. Religia daoistă cuprinde un număr mare de zei și duhuri cărora călugării și preoții le aduc ofrande în cadrul unor ceremonii fastuoase. La începutul secolului nostru preoții, organizați sub conducerea unui „papă daoist", în afara ceremoniilor din mînăstiri, se ocupau și cu magia, prezicerea viitorului, efectuau ritualuri șamaniste, indicau după formule tainice locurile fără duhuri rele pentru căsătorii sau înmormîntări, pe care le săvîrșeau cu un fast deosebit.

Religia majoritară în China era confucianismul. La sfîrșitul secolului VI î.e.n., Confucius a dezvoltat un sistem filosofic în centrul căruia se aflau preocupările în legătură cu morala. Ca reprezentant al aristocrației el recomanda morala bazată pe respectarea severă a tradiției, a strămoșilor și a orînduirii sociale existente. În religia constituită pe baza acestor idei zeul suprem era Cerul iar împăratul urma „porunca cerului", avînd autoritatea unui zeu. Oamenii sînt obligați să aducă jertfe și să îndeplinească ritualurile față de cei atotputernici. În confucianism nu există cler profesionist, ritualurile sînt îndeplinite de funcționarii de stat și de capii familiilor.

În podișul Tibet budismul a îmbrăcat o formă specifică : lamaismul. Creat prin secolul VIII al erei noastre, lamaismul este o variantă a budismului nordic. El păstrează esența doctrinei budiste

dar o adaptează la condițiile locale ale vieții nomade, fiind răspîndit printre mongoli tibetani, bureați, kalmîci, tivini.

În Japonia s-a răspîndit budismul reformat (mahayana), căpătînd trăsături specifice poporului și civilizației japoneze. Preluat din Coreea, oficial în 538 e.n., dar influențele budiste erau probabil mult mai vechi, a fost repede asimilat nu numai datorită sprijinului autorităților politice ci și pentru că reprezenta un factor de progres. În țară a început rivalitatea între religia tradițională (shinto), a clanului Nakatomi, care oficia la curte și clanul Soga, condus de primul ministru, partizanul budismului. Înfrîngerea clanului shintoist a impus oficial budismul. Din China și Coreea vin mulți misionari, textele budiste sînt traduse și comentate, sînt construite numeroase temple. În budism au pătruns elemente din tradiția populară chineză sau din folclorul japonez, ceea ce a înlesnit asimilarea lui de către oamenii de rînd. Declinul puterii șogunilor și începutul erei moderne a reprezentat și scăderea rolului budismului care a rămas însă religia maselor populare. Se afirmă noi secte independente („religia înțelepciunii divine", „religia luminii de aur") și grupuri religioase moderne inspirate din budism, cum ar fi, spre exemplu, „societatea pentru studiul valorilor budiste" care pretinde că este singura depozitară a budismului ortodox primitiv (nicherenit). Restaurarea puterii împăratului a readus în Japonia ca religie shintoismul. Shintoismul proclama caracterul divin al puterii imperiale (împăratul este persoana sacră, coboară din zeița Amaterasu, zeița Soarelui), palatul și mormintele împăraților sînt sanctuare. Pe măsură ce s-a răspîndit în diferite pături sociale, sub influența budismului, confucianismului, a zeităților și practicilor șamaniste locale, shintoismul s-a divizat în zeci de secte.

Peisajul religios actual al țărilor din Asia orientală este complex. Cuceririle musulmanilor și pătrunderea creștinismului în India și în alte țări au creat condiții favorabile pentru încercarea de a realiza o unificare sub protecția unei divinități unice. Hinduismul nu a devenit o religie mondială ca budismul dar a influențat și influențează puternic nu numai gîndirea orientală ci și pe cea europeană și americană. Speranța „salvării" unor oameni sau grupuri sociale din unele țări industrializate se îndreaptă uneori spre un „guru", o sectă orientală, caută refugiu în idei și principii cuprinse în hinduism și budism.

Un alt leagăn al religiilor actuale este Orientul apropiat unde s-au format, răspîndindu-se apoi în partea apuseană a lumii, religiile monoteiste : iudaismul, creștinismul și mahomedanismul.

Cu peste 1 500 de ani înaintea erei noastre, cînd intră în istorie poporul evreu, de numele căruia sînt legate actualele religii monoteiste, existau în această parte a Orientului state conduse de monarhi puternici care au constituit modele pentru imaginea unui stăpîn ceresc, unic și atotputernic. În milenara sa istorie, poporul evreu a elaborat, în confruntarea cu evenimentele dramatice prin care a trecut, primul sistem modern de religie monoteistă și a pus bazele „Bibliei", sintetizînd „legile" lui Moise. Moise propovăduia credința într-un zeu unic iar prin „legile", considerate revelate, dictate de Dumnezeu pentru „poporul ales", era oferit primelor comunități evreiești un cod moral, cu norme elementare de conviețuire socială (să-ți cinstești părinții, să nu furi, să nu ucizi, să nu rîvnești la bunul altuia, să nu mărturisești

strîmb etc.). Legile (Tora) precum și bogata literatură, plină de legende, povețe, cugetări, create de evrei au fost adunate și sistematizate de preoții din familia Sadoc și bătrînii înțelepți ai templului din Ierusalim, formînd Vechiul Testament. În perioada elenistică 70 de învățați evrei au tradus în grecește această carte, cunoscută de atunci sub numele de Biblie („biblos“ în limba elină înseamnă carte). Interpretările și comentariile Torei au fost sintetizate ulterior și au format Talmudul („învățătura“), cel de al doilea izvor al credinței iudaice, la care se vor adăuga apoi Cabala și Zoharul.

În secolul al VII-lea în sudul Palestinei, în ținuturile arabe s-a format o altă religie monoteistă : islamismul. Sub influența iudaismului și creștinismului hanifii de la Mecca încercau să introducă și printre arabii politeiști credința într-un singur dumnezeu, numit de ei „rahman“ (milostivul). Dar victoria noii religii s-a datorat lui Mahomed (570—632) profetul semilegendar al lui Allah.

Învățătura acestuia este cuprinsă în Coran („coran“ înseamnă recitare), unde sînt cuprinse cîntările de laudă pe care Allah (Dumnezeu) le-ar fi transmis lui Mohamed. Aceste cîntări (cam 6 000 de versete) au fost redactate în forma actuală la peste 100 de ani de la moartea lui Mohamed și au la bază cîteva idei simple : Allah este Dumnezeu și Mahomed profetul său ; Allah este perfect, atotputernic și sublim, el l-a creat pe Adam și l-a așezat în rai ; Mahomed, cel mai mare dintre profeți (alături de Adam, Moise, Noe, Abraam, Isus Hristos) are rolul de a restabili credința stricată de evrei și creștini pe care trebuie să-i supună, pregătindu-i astfel pentru judecata de apoi.

Un alt text al mahomedanismului este Suna care cuprinde legendele sacre despre viața și faptele lui Mahomed, oferite ca exemplu credincioșilor. Dintre cele șase culegeri ale Sunei, cea a imamului Buhari este uneori la fel de importantă ca și Coranul. În legătură cu Suna islamismul s-a divizat încă în secolul VII în două mari orientări : suniții și șiiții. Astăzi din peste cei 500 de milioane de musulmani, 400 de milioane sînt suniți, ceilalți fiind șiiți. Șiiții (de la „șia“ care înseamnă schismă, grupare separată) nu recunosc Suna. Ei formează religia majoritară în puține state, în număr mai mic existînd în aproape toate țările musulmane. Șiiții sînt conduși de imami și se socot succesorii legali ai lui Mahomed întemeietorul schismei fiind Ali, văr primar cu Mahomed și soțul Fatimei, fiica profetului. Șiiții îi consideră pe primii califi, după moartea lui Mahomed, ca fiind uzurpatori deoarece nu erau din familia profetului. Numai urmașii înrudiți cu Mahomed — consideră ei — au darul cunoașterii supreme și numai ei pot continua opera începută de profet. Suna care legitimează puterea primilor califi ar fi o falsă învățătură. Șiiții n-au rămas unitari, ei s-au divizat în mai multe secte, care au devenit religii dominante în diferite state orientale.

Pe teritoriul vechii Palestine s-a format și creștinismul, religia celor care cred în Crist, în Iisus Hristos, grecii traducînd cuvîntul evreiesc „mesia“ prin „hristos“, adică trimisul, împuternicitul, unsul domnului.

Întemeitorul semilegendar al creștinismului, așa cum este prezentat în foarte puținele documente care îl menționează — și acestea contestate de mulți — se pare că s-ar fi ridicat dintr-o familie modestă de evrei, tatăl său Iosif, fiind dulgher, meseria pe care probabil a practicat-o și Iisus în copilărie. Unii cred că făcea parte dintre esenieni,

o populație care se retrăsese în zona neospitalieră a Mării Moarte unde se ocupa cu îndeletniciri pașnice, trăiau în comunități frățești, împărțea egal rodul sărăcăcios al muncii, învăța cu sîrguință textele biblice și se purifica zilnic prin scufundarea în apele curgătoare.[1] În mijlocul esenienilor se refugiau mulți dintre cei năpăstuiți prin cucerirea Palestinei de către romani sau ca urmare a conflictului dintre saduchei și farisei, cele două partide politice evreiești care se afirmaseră în noile condiții istorice. Documentele descoperite începînd din 1947 în peștera Qumran și în alte zone de deșert ale Iordaniei au adus numeroase informații despre esenieni și începuturile creștinismului, ele vorbind și despre „învățătorul dreptății", personaj cu care unii îl identifică pe Iisus. Evangheliile ca și alte informații despre Iisus sînt foarte sărace în legătură cu viața și chiar cu învățătura acestuia. În anii copilăriei Iisus se integrează preocupărilor modeste ale familiei, uimind prin inteligența sa atunci cînd pleca împreună cu părinții să se roage la Ierusalim și în alte comunități de credincioși. Dar din evanghelii Iisus dispare încă din copilărie și aproape 20 de ani se așterne tăcerea. Firul se reînnoadă cînd evangheliile povestesc întîlnirea lui Iisus prin anul 27—28 e.n., cu un alt esenian Ioan care propovăduia pe malurile Iordanului și care îl botează. Acest Ioan Botezătorul fiind considerat un instigator periculos de către romani va fi arestat (28 e.n.) și ucis din ordinul tetrarhului Irod Antipa. Despre felul în care Iisus s-a instruit în tainele religiei biblice, probabil și în legătură cu alte credințe și religii (unii presupun că ar fi ajuns

[1] Vezi și I. D. Amustin, *Manuscrisele de la Marea Moartă*, Editura Științifică, București, 1963, cap. V.

pînă în India sau Egipt), tehnica ascezei, practica săvîrșirii unor minuni, vindecări accesibile numai inițiaților există cele mai fabuloase supoziții. În evanghelii reapare la vîrsta de 35—36 de ani povestindu-ni-se în detaliu modul în care a intrat în conflict cu învățații evrei care interpretau altfel legile lui Moise, cum aceștia l-au judecat și condamnat pentru proorocire falsă, fiind executat prin crucificare din ordinul prefectului roman Pilat (în anul 30 sau 33 e.n.).

Indiferent dacă a existat sau nu o personalitate istorică reală cu numele de Iisus Hristos, în primele secole ale erei noastre au fost puse bazele religiei creștine. Au fost scrise mici antologii (pentru uzul primelor comunități creștine), au fost întocmite evangheliile, scrisorile apostolilor și celelalte texte care vor forma Noul Testament, dar mai ales a fost răspîndită noua credință. Creștinismul inițial pare mai degrabă o continuare a iudaismului, dar apostolii Petru și Pavel introduc o inovație care va modifica destinul noii religii. Ei lansează ideea că pot deveni creștini și cei de altă origine, nu numai evreii. Fără aceasta, creștinismul ar fi rămas o sectă minoră în cadrul iudaismului. Dar introducerea dogmatică a dreptului de a fi creștin, indiferent de origine, a creat posibilitatea universalizării acestei credințe. În scurt timp, creștinismul s-a infiltrat în uriașul conglomerat etnic pe care îl reprezenta Imperiul Roman.

Afirmarea primelor dogme creștine — trinitatea lui Dumnezeu : (tatăl, fiul și sfîntul duh), sau dubla natură (umană și divină) a lui Iisus — a creat o diversitate de opinii și orientări, bisericile creștine despărțindu-se încă din primele secole ale erei noastre. Spre exemplu, Paul din Samosata afirmă că Dumnezeu e unic, Iisus este doar o per-

soană adoptată de divinitate (adopțianismul). Preotul Arie din Alexandria susține că Iisus a fost „creat" de Dumnezeu, deci nu au aceeași esență. Împotriva arianismului Athanasie din Alexandria apără ideea că Iisus are aceeași esență cu Dumnezeu, fiind doar o persoană distinctă. Conciliul de la Niceea (325 e.n.) prin care creștinismul — introdus ca o religie oficială în Imperiul Roman din 313 — își fixa principiile și textele sacre fundamentale, condamnă arianismul, dar acesta n-a dispărut. Conciliul de la Efes (431) condamnă nestorianismul (Nestorius, fostul episcop al Constantinopolului socotindu-l pe Iisus un om care numai prin ce a făcut s-a identificat cu Dumnezeu). În schimb, episcopul Eutihes credea că Iisus a fost numai Dumnezeu, în acest fel născîndu-se creștinismul monofizit condamnat de conciliul de la Calcedon (451). Ulterior, pe baza legislației lui Iustinian a fost stabilită „pentarhia", cei cinci patriarhi avînd și oarecare autonomie organizatorică.

În Orient s-au consolidat bisericile monofizite (monos + fisis = o singură natură) care se deosebesc de restul creștinismului ce recunoaște dubla natură a lui Iisus. Dintre bisericile care au refuzat hotărîrile conciliului de la Calcedon s-au păstrat bisericile nestoriene (în Mesopotamia), biserica iacobită (cu credincioși pînă în India și China, astăzi formînd o comunitate restrînsă), patriarhatul caldeean, biserica siriană unită cu Roma. Biserica monofizită din Egipt i-a atras pe copți (urmașii vechilor egipteni) formînd biserica coptă, sub influența căreia s-au creat bisericile creștine din Etiopia și Nubia, care, după ultimul război mondial, s-au constituit în patriarhii autonome. Două mari comunități creștine care au refuzat hotărîrile conciliului de la Calcedon sînt în Armenia și Persia.

Proclamîndu-și independența religioasă, creștinii armeni care au supraviețuit stăpînirii arabilor și turcilor formează astăzi o patriarhie care are credincioși în multe state din Orient și Europa.

În Imperiul Roman european creștinismul s-a răspîndit în condițiile toleranței religioase ale puterii politice în declin. Un rol deosebit în promovarea creștinismului a avut Constantin cel Mare care a acceptat oficial această religie în întregul imperiu. Dar cucerirea Romei de către goți (410) a reprezentat un impas pentru creștinism care a supraviețuit trecînd prin mari dificultăți. Misionarii creștini îndrumați mai ales de episcopii de la Roma i-au convertit pe franci. După botezarea lui Clovis efortul pentru centralizarea politico-militară întreprins de franci a reprezentat și un succes în răspîndirea creștinismului. Pepin cel Scurt înfrîngîndu-i pe lombarzi a pus bazele statului papal, Carol cel Mare fiind încoronat de papă ca împărat (800).

De prin secolele IV—V, după mutarea la Constantinopol a capitalei Imperiului Roman se accentuează deosebirile dintre bisericile creștine apusene, îndrumate de episcopul de la Roma (papa) și bisericile creștine răsăritene și orientale. Monarhii statului franc l-au ajutat pe papă să organizeze un stat feudal propriu (756) care va dura pînă în 1870, fiind reînființat ca stat al Vaticanului în 1929 prin Tratatul de la Lateran, stat teocratic existent și astăzi. În timp ce în apus papii își impuneau autoritatea față de monarhii statelor feudale, în răsărit, patriarhii se supun puterii bizantine. Pe acest fond politic s-au conturat și deosebiri dogmatice și de ceremonial între bisericile apusene și răsăritene, neînțelegerile ducînd în cele din urmă la „marea schismă" din 1054, cînd papa

și patriarhul de la Constantinopol și-au aruncat reciproc anatema, anatemă care a rămas în vigoare pînă la sfîrșitul anului 1965. Timp de 900 de ani biserica apuseană, care s-a autointitulat catolică (adică „universală"), și cea răsăriteană ortodoxă (de „dreaptă învățătură") s-au dezvoltat separat.

Cucerirea Constantinopolului de către turci a dus la slăbirea autorității patriarhului ortodox, s-au ridicat alte patriarhate în Asia, a sporit autonomia republicii monastice de la Athos, iar centrul ortodoxismului a devenit Rusia, care se transformă treptat într-un mare imperiu. În Rusia biserica ortodoxă a continuat tradiția bizantină fiind de obicei supusă țarilor. Împotriva consolidării puterii țariste s-au ridicat uneori și credincioșii ortodocși. Astfel, în 1654, cînd cneazul Alexei Mihailovici și patriarhul Nikon au hotărît reactualizarea cărților religioase, o parte dintre ortodocși au refuzat să se supună formînd religia numită astăzi „creștinism de rit vechi". Din cauza deselor răzvrătiri creștinii de rit vechi au fost prigoniți de autorități răspîndindu-se în regiunile Donului, în zonele împădurite din nord, ținuturile Niprului, ajungînd prin Polonia, Austria, Suedia, România, unde au format comunități caracterizate prin tradiționalism și conservatorism.

Destrămarea Imperiului Otoman și formarea statelor naționale a favorizat crearea patriarhiilor și arhiepiscopiilor ortodoxe autocefale: Grecia (1850), România (1886), Serbia (1920), Bulgaria (1945). Astăzi biserica ortodoxă este o comuniune religioasă dar organizată administrativ independent în diferite țări, recunoscînd doar onorific primatul patriarhiei ecumenice de la Constantinopol. Patriarhia de la Constantinopol are autoritate și asupra exarhatului de la Patmos, asupra celor vreo 20 de

mînăstiri de la Athos, asupra arhiepiscopiei autonome din Creta, asupra ortodocșilor din America, precum și asupra bisericilor ortodoxe care nu au organizare proprie. La cele 15 patriarhii ortodoxe autocefale se adaugă și un număr de biserici autonome, al căror șef este numit de o biserică „mamă". Se constată după 1950 o tendință de apropiere între bisericile ortodoxe. La conferințele panortodoxe de la Rodos, spre exemplu, au participat și bisericile siriene, copte, caldeene, iar în 1965 la Adis-Abeba a avut loc prima conferință comună a bisericilor ortodoxe la care au participat și cele monofizite.

Celălalt grup mare de biserici creștine, romano-catolice s-au dezvoltat în condițiile social-istorice ale formării feudalismului din Europa apuseană. În evul mediu papalitatea a reprezentat nu numai o putere spirituală ci și politică. În timpul lui Inocențiu al III-lea (1198—1216) puterea pontificată atinge „plenitudo potestatis", cînd biserica nu era supusă autorității pămîntești, avînd misiunea nu numai de educator general ci și de legislator, încă din secolele anterioare fiind reglementate religios instituțiile și relațiile civile din cadrul familiei, căsătoriei, obligațiile cavalerești, drepturile și îndatoririle din cadrul ierarhiei sociale.

Reforma și apariția protestantismului a reprezentat cea mai puternică lovitură primită de catolicism. Prin reformă papalitatea a pierdut peste o treime dintre credincioșii europeni. Contrareforma inițiată de papă (conciliul de la Trento a încercat o reprecizare a dogmelor, a fost reorganizată inchiziția, au fost create noi ordine și congregații) a consolidat catolicismul dar n-a reușit să-i recucerească pe protestanți. Spiritul conservator, dificultatea de a se adapta la specificul unor zone

geografice, la noile idei au îndepărtat pe mulți credincioși, au creat dificultăți, s-au ivit tendințe de liberalizare și actualizare în teoria și practica religiei catolice. Abia după 1891 — cînd papa Leon al XIII-lea difuzează enciclica „Rerum novarum" — catolicismul se deschide spre liberalism, democrație, sindicalism. Prin misionarismul în vaste ținuturi din Africa, Asia și Oceania numărul catolicilor a sporit. Papii dintre cele două războaie mondiale au mobilizat în slujba credinței noile mijloace tehnice : a fost creat postul de radio Vatican, editate numeroase publicații, se înființează academia pontificală de științe, se ivesc sindicate creștine, cercuri de studii, partide catolice. După al doilea război mondial, mai ales după conciliul Vatican II (1962—1965), se intensifică pătrunderea spiritului nou, modernizator, se încearcă redresarea rolului catolicismului în lume, biserica se preocupă de marile probleme ale epocii — pacea, dezarmarea, aplanarea conflictelor, progresul popoarelor, în speranța că astfel va începe „o nouă vîrstă" a bisericii creștine.

Desprinderea de catolicism a credinței protestante apoi a celei neoprotestante a reprezentat reflexul în sfera religiei a ridicării claselor și păturilor sociale moderne — industriași, comercianți, bancheri, afaceriști — care pentru a-și putea manifesta spiritul lor întreprinzător și activ, simțeau nevoia să abandoneze comportamentul rigid și ideologia severă impuse de papalitate. Protestul călugărului german Luther nu era împotriva credinței catolice ci contra puterii pămîntești a papilor și a ierarhiei catolice, care prin vinderea indulgențelor și concentrarea veniturilor bisericilor și mănăstirilor adunau averi fabuloase.

Alte idei reformatoare răspîndea Münzer în Germania, Zwingli în Elveția, opera căruia va fi continuată la Geneva de Jean Calvin, calvinismul răspîndindu-se în sudul Franței, Țările de jos, Polonia, Ungaria.

Lutheranismul și calvinismul fiind la început confesiuni ale noilor pături bogate, reforma populară a îmbrăcat mai ales forma anabaptismului. Prin 1530 ideile lui Zwingli, Luther și Calvin au pătruns în Anglia, fiind împărtășite mai ales de negustorime.

Încercările de reintroducere a catolicismului au avut succese trecătoare. Odată cu expansiunea colonială, anglicanismul s-a răspîndit în întreaga lume.

Din biserica anglicană în secolul XVIII s-a desprins metodismul. Frații Wesley, studenți la Oxford, au hotărît să aplice „metodic" principiile creștine de comportare. Puțini englezi, care n-au recunoscut biserica anglicană, fără a însemna însă că o recunosc pe cea catolică, formează grupul „nonconformiștilor" care s-au dezbinat și ei în presbiterieni, puritani, independenți, congregaționiști. Congregaționiștii, spre exemplu, condamnau supunerea bisericii față de autoritățile politice și cereau organizarea religioasă în congregații locale autonome. Persecutați de anglicani, prin 1620 încep să se stabilească și în America. Dintre puritani s-a ridicat pastorul John Smith care, sub influența anabaptismului olandez, creează în 1611 religia baptistă. Un alt puritan (Roger Williams) emigrează în America unde creează o altă variantă a baptismului. Dintr-o familie de baptiști săraci s-a ridicat fermierul american William Miller care în 1833 printr-o broșură „anunță" cea de-a doua venire a lui Iisus care avea să întemeieze împărăția de o

mie de ani (mileniul), punînd astfel bazele adventismului. Sub influența adventismului, în 1872 comerciantul american Carol Russel a creat gruparea religioasă numită inițial „studenții Bibliei“, iar din 1932 „martorii lui Iehova“.

Dezvoltarea societății burgheze, a științei, răspîndirea culturii, promovarea spiritului pozitiv, au influențat puternic și domeniul religiozității. Are loc un larg proces de laicizare și secularizare și o eroziune accentuată a religiilor tradiționale. În același timp însă, ca reflex împotriva raționalismului și materialismului, începe o vastă acțiune de reactualizare a credințelor mistice, oculte — periferializate anterior de religiile constituite — precum și încercări de creare a unor religii sau secte mistice, trecînd pe un plan secundar aspectul dogmatic. La începutul acestui secol s-a format cultul penticostal. Penticostalii consideră că prin posturi și rugăciuni îndelungate, asupra credinciosului coboară duhul sfînt care îl purifică și-i dă darul „vorbirii în limbi“ (glosolalia). Starea de extaz și de delir este caracteristică religiilor mistice. Multe dintre grupările religioase și sectele create după ultimul război mondial, mai ales de proveniență orientală, au această trăsătură, înlătură suportul rațional și aprofundează aspectul mistic al credinței.

Caracteristica generală a religiilor cu o îndelungată tradiție și cu o răspîndire mondială este starea de eroziune, de declin. Ideologia religioasă elaborată cu sute de ani în urmă nu mai corespunde ritmului accelerat al dezvoltării actuale. Declinul credinței în supranatural a fost observat de mult timp și a însoțit întreaga epocă modernă. Cauzele acestui declin sînt numeroase și au fost analizate din cele mai variate perspective. Cecil P.

Martin, spre exemplu, considera că sursele acestei atmosfere de nereligiozitate ar fi : 1. dezvoltarea științei în zilele noastre ; 2. faptul că religia și mai ales creștinismul oferă o imagine a divinității care nu mai corespunde așteptării credincioșilor contemporani ; 3. se manifestă tot mai pregnant lipsa justiției divine, ticăloșii prosperă fără ca Dumnezeu să intervină pentru a-i pedepsi [3]. Materialismul dialectic și istoric a analizat determinarea obiectivă a fenomenului religios, condițiile formării și persistenței credinței în supranatural. Deși dezvoltarea științei și tehnicii contemporane, mișcarea de eliberare socială și națională contribuie la declinul religiozității, al misticismului și obscurantismului, în toată lumea, există încă multe condiții care fac să persiste credința în supranatural. Dialectica fenomenului religios contemporan cuprinde numeroase contradicții. În unele zone geografice și țări, în cazul anumitor religii, se vorbește de o criză acută a ideologiei și practicii religioase. În altele specialiștii observă nu numai o redresare a credinței în supranatural ci chiar o prosperitate a religiozității. Această prosperitate ar fi atît calitativă precum și cantitativă. Spre exemplu, unele culte tradiționale care își pierd credincioșii apreciază că aceasta n-ar reprezenta o diminuare a religiozității ci o selectare a adepților, părăsesc cultul cei care au pătruns ocazional și aveau o viață religioasă minimă. Prin plecarea acestora, deși numeric scade, calitatea comunității religioase crește. Privind fenomenul religios în ansamblul său, pentru a contesta declinul religiozității, unii autori folosesc exemplul unor religii, culte și secte restrînse nu-

[3] Cecil P. Martin, *The Declin of Religion*, George Allen, and Unwin Ltd., London, 1941, p. 17 și urm.

meric dar foarte active, care fiind mai adecvate epocii moderne își sporesc temporar numărul credincioșilor. Se apreciază că sporirea numărului membrilor unor secte ilustrează faptul că omul prin natura lui are nevoie de credință, nu poate trăi fără speranța în existența lui Dumnezeu. Unii oameni „se rătăcesc" — după opinia lor — ajungînd printre sectanți, dar această rătăcire este temporară, în cele din urmă se întorc la „adevărata credință".

Cu toate aceste previziuni și speranțe, caracteristica fundamentală a secolului nostru este creșterea numărului necredincioșilor. În ampla monografie asupra situației fenomenului religios din 5 continente, publicată în 1987 de Michel Clévenat este prezentată evoluția în acest secol a numărului celor care nu aderă la ideologia și practica religioasă (agnosticii) sau sînt atei [4].

	1 900	1 970	1 986	Perspectivele anului 2000
agnostici	2 923 300	543 065 300	825 072 900	1 071 888 400
atei	225 600	165 288 500	213 893 500	262 447 600
total	3 148 900	708 353 800	1 038 966 400	1 334 336 000

Confruntîndu-se cu succesele din domeniul științei și tehnicii contemporane, ideologia și comportamentul religios slăbesc chiar acolo unde multă vreme reprezenta un bastion al vieții spirituale și

[4] Michel Clévenat, *L'Etat des religions dans le monde*, La Découverte-Le Cerf, Paris, 1987.

al moralității sociale. B. Ondine menționa că această criză a religiei nu este doar o simplă problemă practică ci un declin al credinței, al vieții spirituale religioase: „Un sondaj destul de caracteristic — menționa el — realizat în Franța în 1978 a arătat că dacă 80% dintre francezi persistă să se declare catolici, această simplă etichetă nu-i oprește ca numai 39% dintre ei să creadă în divinitatea lui Iisus și 19% în viața eternă..." [5] Între participarea la activitatea religioasă și declararea adeziunii la cult există mari decalaje. În aceste împrejurări unele religii primitive, politeiste, animiste, își restrîng numărul credincioșilor, deși populația acestor teritorii a cunoscut în multe cazuri o explozie demografică. Hărțile care prezintă răspîndirea religiilor de la un an la altul arată că la începutul mileniului următor în lume vor predomina trei mari grupuri de religii: musulmană, catolică și hindusă, fiecare avînd preponderență într-o altă zonă geografică. Aceste religii se vor confrunta însă cu numărul mare al ateilor și indiferenților religioși care vor reprezenta atunci aproape un sfert din populația globului.

[5] B. Ondin, „Retour au sacre" en Occident et dans Tiers Monde, în *Aspects de l'irrationalisme contemporaine*, Editions de l'Université de Bruxelles, 1984, p. 11.

III. PROLIFERAREA SECTELOR ÎN LUMEA CONTEMPORANĂ

În trecut ca și astăzi, sectele au reprezentat o componentă minoră a fenomenului religios. Numărul aderenților este mic, rareori trecînd de un milion, iar răspîndirea lor, chiar atunci cînd sînt secte internaționale înseamnă nuclee restrînse care desfășoară o activitate susținută pentru atragerea noilor credincioși. Cînd numărul aderenților devine mare ele capătă caracteristicile unei religii sau cult. Budismul, creștinismul sau protestantismul au fost la început secte. Chiar în „Faptele apostolilor", parte componentă a Bibliei, se menționează că iudeii îi considerau pe primii creștini „secta nazareenilor". Și în alte locuri din Noul Testament, urmașii lui Iisus erau numiți „eretici". Cuvîntul grecesc „hairesis" (erezie) avea un sens asemănător cu latinescul „sectă" și însemna deviere, o parte desprinsă dintr-o altă credință. Creștinismul s-a desprins din religia vechilor evrei, protestantismul din catolicism, neoprotestanții din diferitele ramuri ale protestantismului etc.

Cuvîntul latin „sectă" derivă de la „secare" sau de la „sequi". „Secare" înseamnă „a tăia" ceea ce explică modul în care se formează sectele, prin desprinderea din religia mamă. Cu acest sens a

fost generalizat și în filosofie, pedagogie, artă, unde se vorbește nu atît de „secte" cît mai ales de „spirit sectar". „Sequi" înseamnă „a urma", „a însoți", „a fi alături" și ar reda comportamentul sectanților : care urmează unele principii, pe un profet, un teolog inspirat care a provocat ruptura de vechea religie. Sectele au fost întotdeauna minoritare iar sectanții erau cei care se opuneau majorității, acesta fiind unul dintre motivele pentru care cuvîntului „sectă" îi este atribuit uneori un sens peiorativ. Religiile au folosit termenul în mod afectiv și pasional condamnînd cu înverșunare pe sectanții dezbinați de vechea credință. În același timp, micile grupuri desprinse (sectele) care dezvoltă și uneori exagerează doar anumite aspecte ale doctrinei sau practicii vechii religii se consideră doar ele autentice, fac exces de fraternitate, afecțiune, sanctitate, pe care le opun insuficiențelor și viciilor, reale sau inventate, ale religiilor din care s-au desprins. Aceste exagerări au adăugat noi argumente în favoarea considerării lor ca extremiste, anarhiste, imorale, antiumaniste, și, ca urmare, sporirea aversiunii publice în legătură cu sectarismul. Sectele actuale au întdeținut această opinie prin afacerile dubioase pe care le practică, fraudele dezvăluite din cînd în cînd, exploatarea nemiloasă a adepților, manipularea lor fără scrupule, actele de terorism pe care le inițiază. Vechile religii pentru a-și păstra credincioșii au amplificat aceste aspecte, cultivînd imaginea dușmanului care pîndește în întuneric, atacă pe la spate și este necrutător. Mai ales familiile se tem ca nu cumva copiii lor să cadă victime vreunei secte. Un raport ministerial din Franța prezintă astfel efectele pe care sectele le au asupra copiilor : „copiii noștri sînt roboți în solda reverendului" (Moon), „le violează conștiința"

(Gerphir), „le aservește starea umană" (Crisna), „acești oameni se pare că au descoperit mijlocul de a schimba caracterul indivizilor" (Noua Acropole). Există astfel tendința de a vedea în secte doar aspectul patogen, care le împinge la marginea normalului și în preajma penalității, fiind neglijat faptul că ele reprezintă forme ale fenomenului religios și că dincolo de marile deosebiri dintre „biserici" și „secte" există și caracteristici comune acestora.

Sectele aduc în atenție doar unele elemente din doctrina și practica religiei din care se desprind aspecte care au fost treptat neglijate în vechea religie, — cum ar fi într-ajutorarea, asceza, egalitatea, puritatea, sacrificiul, sărăcia, umilința ș.a. — și încearcă să le transforme într-o nouă doctrină. Treptat formează convingerea că ei sînt „adevărata biserică". Protestanții, spre exemplu, afirmau că doar ei păstrează tradiția creștină socotindu-l pe papă Anticrist, iar biserica romano-catolică e numită „sinagoga lui Satan". Apocalipsul a fost o sursă inepuizabilă de „argumente" și invective pe care și le adresau reciproc sectele și bisericile. Disputa doctrinară era în legătură cu cine deține „adevărul". În religia creștină aceasta era o problemă esențială. Iudaismul, din care s-a desprins creștinismul, lasă deschisă problema „adevărului" acesta poate fi atins pe diferite căi, credința constînd în speranța că se va ajunge la el. Evreii s-au preocupat nu atît de „adevăr" ca atare ci de modul, de tehnica, prin care poate fi atins. Creștinismul stabileste însă în ce constă acest adevăr și a fi creștin înseamnă integrarea deplină în conținutul său. „Adevărul" creștin constă în a urma fără abatere calea lui Iisus. Ortodoxia evanghelică înseamnă solidaritatea comunității, în afara acesteia sînt doar

erezii și secte. În scurt timp însă bisericile și comunitățile creștine primitive au început să înțeleagă diferit „calea lui Isus". Încă din primul secol apar sectele gnosticilor, montaniștilor, milenariștilor. De-a lungul timpului s-a format pe fondul tradițional o adevărată încrengătură de secte : milenariștii (adventiștii de ziua a șaptea, martorii lui Iehova), baptiștii (anabaptiștii, menoniții), mișcările de trezire (derbyștii, penticostalii, biserica neoapostolică, quakerii, armata salvării), comunitățile „tămăduitoare" (antoniștii, știința creștină) ș.a. În această încrengătură este greu de realizat o clasificare a numeroaselor secte ivite de-a lungul timpului și mai ales a celor actuale. Bryan Wilson încearcă să le grupeze în cîteva tipuri : 1) conversioniste, care vor să-l schimbe pe om, cum încearcă penticostalii ; 2) revoluționare care vor schimbarea lumii ; 3) introversioniste, care se interiorizează respingînd lumea din afară ; 4) gnostice, manipulatoare ; 5) taumaturgice [1]. La acestea se adaugă sectele aberante, totalitare, atipice, de chinuitori etc.

Sectele se ivesc în condițiile de criză și dezorientare socială. Astăzi problemele lumii contemporane se regăsesc într-o formă specifică în proliferarea fenomenului sectant. Omul simplu cînd este nefericit, se vede fără perspectivă, își rezolvă uneori drama spirituală în preajma unor grupuri religioase noi. Creșterea agresivității, poluarea, spectrul războiului, bolile incurabile, excesul în consumul alimentar, al băuturilor, drogurilor, discrepanțele între săraci și bogați, între cei puternici și cetățeanul de rînd, decalajele culturale, sînt aspecte

[1] Bryan Wilson *Les sectes religeuses*, Hachette, Paris, 1970, p. 65 și urm.

folosite cu abilitate de noile secte în vederea sporirii numărului credincioșilor. Inițial acești dezamăgiți caută o consolare în vechile credințe pe care le socot o stîncă a ordinii ce înfruntă valurile dezorientării sociale. Dar vechile religii sînt ele însele componente ale sistemului social și sînt cuprinse și ele de criză. Noile grupări religioase se desprind de acestea reproșîndu-le că se preocupă de cele lumești, au pactizat cu organele politice și nu mai oferă șansa mîntuirii. Întrebați ce-i determină să adere la o sectă, noii adepți răspund : ceva diferit de ce-mi oferea vechea religie și actualele instituții publice, ceva mai puțin învechit și mai puțin autoritar. Criza ideologiei occidentale, „declinul occidentului" devenit o realitate larg recunoscută, este un suport pentru proliferarea sectelor, „noile grupuri exprimă neadeziunea la dogmele occidentale și caută să le înlocuiască prin valori pseudo-orientale".[2] Ele propun soluții mai simple și mai noi pentru problemele complicate din lumea actuală. Lideri, noii profeți încearcă să formuleze alte principii, un alt ideal. De multe ori manifestarea religiozității în noile grupări capătă aspectul patologiei religioase (bigotism, fanatism). În raport cu societatea ele sînt un puternic factor de dezintegrare, uneori se izolează în locuri pustii, alte ori se rup de ceilalți printr-o mare coeziune de grup, supunerea deplină față de șeful religios, subordonarea celorlalte interese, a obligațiilor și drepturilor social-politice față de principiile religioase. Populația sectelor este eterogenă dar se observă o oarecare pondere în rîndul lor a celor fără perspectivă sau șansă socială, a dezrădăcinaților, cu si-

[2] Vivien Alain *Les sectes en France*„ „La documentation française", Paris, 1983, p. 30.

tuații instabile. Îngrijorarea socială se manifestă mai ales în legătură cu atragerea tinerilor și copiilor, pe de o parte, pentru că sînt mai ușor influențabili, pe de alta, pentru că adeziunea la unele secte îi compromit psihosocial pentru tot restul vieții, cu consecințe și asupra restului familiei. Îmbrățișarea noii credințe duce de obicei la ruptura cu vechiul mediu, cu familia, tradiția, cultura, școala. Unele secte și-au înființat propriile școli unde elevii sînt educați într-un spirit opus societății. În anumite cazuri copiii sînt duși în alte țări formînd colonii de credincioși care nu mai au nici o legătură cu familia și ceilalți conaționali. Cîte odată, pentru a căpăta informații despre copii, familiile sînt șantajate și excrocate de sume mari de bani, de influențe și servicii importante.

Familiile sînt preocupate deopotrivă de aspectele preventive dar și de modul de recuperare și anulare a îndoctrinării sectante. Anumite secte au legături destul de vagi cu religia și mai ales cu dogma. Jim Jones, conducătorul sectei „Templul popoarelor" — membrii căreia, aproape 1 000 de persoane, s-au sinucis în 1978 în jungla din Guiana — în predicile furibunde din timpul slujbelor smulgea foile și călca în picioare Biblia.[3] Numeroșii guru care înființează secte de factură orientală cunosc destul de superficial budismul și înțelepciunea vedică. Sectele se preocupă mult de problemele laice : coeziunea aderenților, intervenția eficace în unele probleme social-politice, dar mai ales de interese materiale și financiare. În general sînt bogate, fondurile lor provin din surse dubioase și nu de puține ori intră în conflict cu au-

[3] Marshall Kilduff, Ron Javers, *Secta sinucigașă*, Editura Politică, București, 1981.

toritățile, dar nu pentru credință ci pentru fraude financiare, șantaj, presiune politică, trafic de armament, falsificări de acte și pașapoarte, corupție, comerț cu droguri. Spre exemplu, șeful sectei „Copiii lui dumnezeu“ — fondată în 1968 în California de către pastorul David Brandt Berg (numit Moise David sau Mo), cu adepți în peste 50 de țări — a fost acuzat de justiția americană pentru șantaj, viol, corupere de minori. Unele secte intervin activ în viața politică internă și internațională. „Asociația pentru unificarea creștinismului mondial“ are printre scopuri și lupta împotriva comunismului mondial. Această sectă a fost creată în 1954 de sud-coreeanul San Myung Moon este răspîndită în 123 de țări avînd circa două milioane de membri, care declară fără șovăire că oricînd își pot da viața pentru părintele Moon. Prin filialele sale are strînse relații cu partidele politice, serviciile de spionaj, organizațiile reacționare. Multe secte intră în conflict cu reglementările legale din țările respective și sînt luate măsuri de restrîngere sau constrîngere împotriva lor. Chiar într-o țară ca India, considerată patria multor secte, au fost luate măsuri restrictive împotriva sectei Ananda Marga, care și-a propus ca scop să creeze un „guvernămînt moral“, recurgînd, dacă va fi nevoie, și la violență sau uciderea celor ce se împotrivesc.

Numărul acestor grupări și al aparținătorilor lor n-a putut fi stabilit exact în nici o țară. Spre exemplu, „Yearbook of American Churches“ oferă informații despre 251 de culte existente pe teritoriul Statelor Unite, se apreciază însă că în afară de acestea ar mai activa permanent încă vreo 400 de secte. Cercetarea întreprinsă în 1983 de o comisie ministerială asupra sectelor din Franța informează despre 116 grupări de acest gen, dar a precizat că numărul acestor asociații, conform informațiilor de la Federația evanghelică din Franța și ale bisericii catolice, se ridică în realitate la 800.[4]

Numeroase secte există în țările în curs de dezvoltare. În Zambia, spre exemplu, sînt menționate 300—400 de secte, unele tradiționale, multe însă pătrunse recent din Europa, Asia și America. În aceste țări sectele își asumă scopuri cultural-educative și se fac utile prin ramificațiile lor internaționale. Au statut mai ales de „asociații nonlucrative“ și activează liber în măsura în care nu contravin orînduirii politice. Particularismul unor secte tradiționale islamice, creștine sau băștinașe impune însă, în unele state, recunoașterea ca măsură tranzitorie a unei „religii oficiale“. Multe interdicții în aceste țări apar în legătură cu martorii lui Iehova, care se infiltrează ușor, dar cînd se afirmă structurile politice stabile, la fel de ușor intră în conflict cu acestea. În ultimii 20 de ani, in Indonezia au fost interzise pentru activitatea lor 365 de secte. În Java, Celebes, zeci de secte intră în conflict cu sistemul legislativ, organele administrative încercînd să reglementeze aceste conflicte.

Cercetătorii sesizează multe deosebiri între sectele mai vechi, cu oarecare tradiție, și cele noi formate după ultimul război mondial. Cele vechi par mai trainice, ele au supraviețuit confruntării cu celelalte religii, unele chiar au căpătat statut de biserici sau culte.

Printre sectele vechi sînt incluse de multe ori și religii neoprotestante care în anumite țări, datorită numărului mare de credincioși, modului de

[4] Vivien Alain, *op. cit.*, p. 43.

organizare și reglementărilor legale, nu mai sînt socotite secte. Uneori numărul credincioșilor lor este mai mare decît al religiilor din care s-au desprins. Spre exemplu, în SUA sînt înregistrați 30 milioane de catolici, vreo 10 milioane de protestanți dar aproape 80 de milioane de neoprotestanți (baptiști, adventiști, metodiști, mormoni, bisericile lui Dumnezeu, penticostali, asociațiile evanghelice, bisericile domnului cel viu etc.). Deși le este recunoscut statutul egal cu al celorlalte religii, unele se diferențiază prin trăsături și acțiuni caracteristice sectelor. Sectele neoprotestante au preluat doctrina creștină doar parțial și selectiv, manifestă un accentuat exclusivism religios, își exprimă ostilitatea față de organizarea social-politică, credincioșii sînt puternic integrați religios și se supun fără rezerve comunității, se preocupă exagerat de îndoctrinare și prozelitism ș.a.

În măsura în care neoprotestantismul s-a integrat social și în noile condiții nu mai răspundea intereselor credincioșilor, s-a desprins o altă generație de secte. Pe baza unor idei ale quakerilor în secolul XVII s-a format în Anglia „societatea păcii", cîțiva membri ajungînd și în Rusia. În secolul următor noua credință s-a transformat în secta „duhoborilor". Contestînd sfîntul duh ei nu recunosc Biblia, nici Sfînta Treime. Din rîndul lor s-au desprins „molcanii" care recunosc Biblia dar o interpretează rațional. Urmăriți de autoritățile țariste pentru că nu se supun puterii politice, refuză actele de stare civilă, nu urmează școlile publice, cele două secte s-au împrăștiat și prin țările vecine. Între cele două războaie mondiale formau comunități compacte de „fii ai naturii și libertății depline" și în Canada, unde au intrat în conflict cu autoritățile locale puritane.

În prima jumătate a secolului trecut, pe baza ideilor calviniste începe să se formeze secta nazarinenilor, care declară că îl urmează pe Iisus Nazarineanul și în fapte nu numai în vorbe. Pe măsura răspîndirii în Europa, ei asimilează principii de la alte secte : de la „pocăiți" preiau ideea că temeiul mîntuirii este pocăința, de la iehoviști opoziția față de autoritățile social-politice, (consideră că biserica recunoscută este vîndută statului, toate instituțiile de stat, școala, armata, guvernul, sînt ale lui Anticrist, refuzul de a depune jurămînt, de a face armata, de a accepta „sîngele fratelui" prin transfuzie, dușmănia față de mijloacele de informare și cultură). În 1872 din adventiști s-au desprins martorii lui Iehova, care îi asimilează și pe iliniștii formați cu vreo 20 de ani mai înainte, devenind foarte activi, mai ales în centrul și răsăritul Europei deși principala reședință a lor rămîne în America. În unele țări, secte ca martorii lui Iehova sau „poporul lui Dumnezeu" care nu recunosc emblema națională, nu-și îndeplinesc obligațiile militare, se abat de la ordinea publică, au fost luate măsuri legislative de oprire a răspîndirii lor.

Adventismul a cuprins încă de la început multe ramuri, dar după 1915 cînd moare Elen White încep să se înmulțească dizidențele desprinse mai ales din ramura adventiștilor de ziua a șaptea. Adventiștii reformiști îi acuză pe adventiștii de ziua a șaptea că au pactizat cu statul, participă la război, s-au aliat cu oamenii Satanei. Primul război mondial, socoteau ei, este începutul sfîrșitului lumii, căsătoriile devin inutile pentru că în curînd va începe împărăția de o mie de ani (mileniul). Reformismul adventist a fost reactivat în timpul și după al doilea război mondial, ca protest împo-

triva adventismului recunoscut ca religie în cadrul statului.

Din adventiștii reformiști s-a desprins însă o grupare și mai extremistă — adventiștii protestatari — care pe lîngă opoziția împotriva organizării social-politice, duc la extrem și raționalizarea vieții individului (vegetarism complet, viață de ascet). Și din baptism s-au format dezidențe, cum ar fi, de exemplu, „treziții domnului", care se consideră mai curați și mai credincioși decît vechii baptiști. Prezentiștii, care socot că în împărtășanie este prezent însuși Iisus, reprezintă tot o variantă a baptismului, deși unele idei amintesc de „trifiști" și „oastea domnului".

Deși este o religie recentă și din rîndul penticostalilor s-au desprins dezidențe. Penticostalii dezidenți duc la extrem practica religioasă. După rugăciuni și posturi îndelungate ajung la epuizare fizică, extaz mistic, delir religios. Ei refuză participarea la activitățile social-politcie, refuză cultura, chiar asistența medicală, socotind că vindecarea se poate face numai prin rugăciuni.

În rîndul ortodoxiei au apărut de-a lungul timpului numeroase secte, unele similare protestantismului din cadrul catolicismului, altele fiind încercări de reactivare a cultului prin fanatism și accentuarea caracterului mistic. În Rusia opoziția față de încercările de modernizare a cărților sfinte a dat naștere credinței creștine de rit vechi care s-a răspîndit apoi în multe țări. La jumătatea secolului XVII (secta e înregistrată abia în 1732) se formează religia „creștinilor spirituali" (hlîstii), care neagă biserica, ritualul, preoții, icoanele, tainele bisericești, fiind socotiți continuatorii bogomililor. Ei vor să întărească religia creștină și afirmă că așa cum duhul sfînt a coborît asupra apostolilor poate coborî în orice credincios, care devine astfel un Hristos, poate prooroci și explica Biblia. Disprețuind trupul, ei săvîrșeau acte de mortificare a acestuia pentru eliberarea sufletului. O ramură a lor, ivită la începutul acestui secol exagera rolul penitenței considerînd că izbăvirea este cu atît mai înălțătoare cu cît ai săvîrșit un păcat mai mare. În secolul al XVIII-lea, din rîndul lor s-a desprins secta „scapeților" cu un număr mare de credincioși în secolul trecut dar restrînsă treptat odată cu instituirea legislației care interzicea castrarea (scaparea) credincioșilor. Sub influența hlîștilor s-a format, începînd din 1908, secta inochentiștilor, care îmbina idei ale creștinismului primitiv cu misticismul și bigotismul. În țara noastră ortodoxia s-a confruntat cu încercările de „revitalizare a credinței", care exagerate într-un fel sau altul, au dus la formarea unor secte. Astfel, spre exemplu, introducerea după primul război mondial a calendarului actual, care aducea o diferență de 13 zile în comparație cu cel vechi, i-a făcut pe un număr de credincioși tradiționaliști să se desprindă de autoritățile religioase ortodoxe, ei păstrînd vechiul „stil". Stiliștii au accentuat conservatorismul religios în ritual, respectarea severă a principiilor cultului, a modelului de viață creștin. În dorința de a reactiva credința, după unirea bisericilor ortodoxe din Transilvania cu cele din vechiul regat a fost creată „oastea domnului", care din 1927 a fost și recunoscută legal, cu intenția de a spori religiozitatea și moralitatea creștină în rîndul ortodoxiei și pentru a rezista mai eficient prozelitismului cultelor neoprotestante. Ostașii domnului s-au lăsat însă antrenați în conflictele politice ale timpului sprijinind politica unor grupări reacționare, ceea ce a făcut ca în 1948 patriarhia să desființeze secta,

dar ea își continuă activitatea sub privirea îngăduitoare a preoților ortodocși.

În statele apusene un număr mare de secte au o coloratură orientală. Ele exprimă încercările de îndepărtare de la realitățile social-politice, pe un suport străin, puțin înțeles, inadecvat real, dar care atrag prin exotismul impresionist și iluziile pe care le cultivă. Unele dintre aceste secte păstrează doar aroma orientală, prin practica și interesele lor fiind societăți moderne apusene preocupate, în spatele religiozității, de afaceri, infiltrarea în viața politică, influențarea aparatului de stat. Ele au preluat puțin din înțelepciunea orientală. Un medic francez se întreba : ce poate să le aducă tinerilor noștri din lumea modernă mascarada acestor asociații care n-au reținut din budism decît renunțarea la lumea materială. Pentru a-i jupui financiar pe aderenții lor, practică ședințele de meditații, litaniile goale de orice conținut. Secta Moon, spre exemplu, are ca scop „unificarea lumii sub Dumnezeu, peste toate barierele eclesiastice, politice, naționale, rasiale, sociale". Cele mai multe grupări păstrează cîteva principii și idei din religiile orientale dar mult simplificate, în centrul preocupărilor fiind mai ales practica religiei hinduse, budiste sau din religiile primitive japoneze. În înțelepciunea acestor popoare, aflată și în cărțile religioase au fost cuprinse observații și sfaturi referitoare la regimul alimentar și de viață, dozarea efortului, anumite procedee de concentrare spirituală, de eliminare a inutilului și particularismului în activitatea intelectuală și fizică, utilizarea rațională a tuturor posibilităților corpului, capacitatea de a coordona funcționarea organelor interne, chiar unele modalități de dirijare a funcțiilor subconștientului. La aceasta se adaugă alte

numeroase constatări în legătură cu firea și caracterul, rolul plantelor și mineralelor în natură și în viața oamenilor. O parte dintre acestea au fost transformate de diferiți guru, yogini sau comentatori și practicieni în tehnici de respirație, relaxare, meditație, chiar de înlăturare a unor afecțiuni psiho-fizice. Ele sînt puțin înțelese și greu de practicat în condițiile unui mod de viață modern, dar tentează prin ineditul lor și mențin speranța că prin ele îți găsești liniștea sufletească, sănătatea spirituală. Unele promit, spre exemplu, că printr-o tehnică zilnică simplă fiecare reușește să obțină relaxarea, eliminarea tensiunilor, normalizarea hipertensiunii și o întîrziere a procesului de îmbătrînire. Pentru a reuși aceste performanțe, alte secte încearcă să-și izoleze credincioșii de societate, să creeze o oază pseudo-orientală de unde nu lipsesc elementele de folclor, îmbrăcăminte, folosirea unor săruri și plante aduse din țări îndepărtate. Secta „Hare Crisna" creată în 1966 de indianul A. C. B. Swami Prabhupada încearcă să introducă în cultura europeană unele principii vedice (creatorul sectei e specialist în sanscrită) și un mod de viață bazat pe asceză, comuniune primitivă, o viață retrasă în cîntece și rugăciuni sacre.

Sectele sînt componente ale fenomenului religios, mult mai efemere decît marile religii. Cele mai multe au un număr atît de mic de credincioși și o viață atît de scurtă încît s-au pierdut fără urmă. Sectele mai mari și mai vechi se află și ele într-un accentuat proces de eroziune, își pierd credincioșii, din ele se desprind dizidențe, se confruntă cu problemele epocii moderne. Ca oricare componentă a fenomenului religios ele exprimă în forma lor proprie drama omului contemporan, speranțele dar și dezamăgirile lui. Religia, scria Marx în 1843,

este nu numai expresia mizeriei reale ci și protestul împotriva mizeriei reale. „Religia este suspinul creaturii chinuite, sensibilitatea unei lumi lipsite de inimă, după cum este și spiritul unor orînduiri lipsite de spirit". [5] În cazul sectelor protestul împotriva mizeriei reale este și mai contorsionat, este îndreptat nu numai împotriva societății inumane ci și împotriva vechilor iluzii religioase. Așa cum se manifestă astăzi, sectele nu reprezintă o soluție pentru tragismul omului contemporan, ele sînt totuși semne prevestitoare ale unor mari prefaceri sociale, care au cuprins și fenomenul religios. Aceste transformări revoluționare vor duce într-adevăr la „salvarea" omului dar nu iluzoriu ci prin înlăturarea „mizeriei reale", cum se exprima Marx.

[5] Marx, Engels *Opere*, vol. 1, Editura Politică, București, 1957, p. 413.

IV. PERSISTENȚA UNOR CREDINȚE RELIGIOASE PERIFERICE ÎN CONDIȚIILE VIEȚII MODERNE

Declinul marilor religii tradiționale este însoțit de eroziunea tuturor formelor de religiozitate, chiar dacă temporar și în cazuri particulare unele credințe și culte cunosc o oarecare prosperitate. În această situație se află și credințele periferice neconstituite în religii dar care dăinuie de mii de ani. Astfel sînt superstițiile, magia, „științele" oculte, cultul morților, preocupările de prezicere a viitorului și destinului, încercările de a interveni în ordinea naturală prin mijloace supranaturale. Păstrate mai ales în mediile și zonele mai puțin modernizate, cu un nivel scăzut de cultură, odată cu accelerarea procesului dezvoltării și acestea se sting treptat.

Ele mai sînt numite și credințe „păgîne". În latinește „paganus" însemna țăran, sătean și termenul precizează locul acestora față de religiile constituite, în primul rînd în legătură cu creștinismul. Inițial ele făceau parte din ansamblul cunoștințelor și explicațiilor omului primitiv referitoare la lumea înconjurătoare. În acest ansamblu erau amestecate elemente de cunoaștere științifică, de concepție realistă în legătură cu lumea dar și ipoteze fabuloase, credințe, practici, care astăzi par absurde. Începu-

tul selectării și diferențierii cunoștințelor științifice, dovedite ca adevărate prin experiența cotidiană a lăsat aceste credințe, superstiții, practici oculte în sfera religiozității. Ulterior, pe măsura dispariției egalității primitive și apariția diferențierii sociale, s-au diferențiat și credințele în supranatural. Se închează primele religii, cele mai omogene fiind atunci cele politeiste. Delimitarea conținutului religiilor a impus și precizarea raporturilor acestora cu celelalte credințe. Religiile au preluat încă de la început, dar și pe parcurs, numeroase practici magice, elemente „oculte“, superstiții, pe care le-au integrat propriilor dogme și practici rituale. Pe celelalte însă le-au izolat la periferie și în general le-au combătut. În zona europeană creștinismul s-a răspîndit mult în orașe, iar după recunoașterea lui ca religie de stat orașul era centrul de iradiere a noii credințe. În aceste împrejurări populația sătească (paganus), mai ales din satele îndepărtate a păstrat vechile credințe, numite de romani „păgîne“.

Superstițiile sînt astăzi înțelese și explicate variat. Fiind vechi credințe, păstrate prin tradiție, ele sînt pentru toți contemporanii „pre-concepute“. Etimologia cuvîntului are oarecare semnificație. Unii socot că provine din latinescul „supersto“ care înseamnă a sta deasupra, după alții ar proveni din „superstes“ care înseamnă supravieţuire. Superstițiile sînt credințe primitive care afirmă existența unor forțe supranaturale, deasupra posibilităților umane. Prin aceasta se asimilează religiilor, sînt forme religioase. Ele se referă însă doar la relația dintre om și supranatural, sfera supranaturalului nu este elaborată în superstiții. În Grecia antică primitivă superstițiile erau numite „deisidaimonia“, care înseamnă teama de supranatural sau de zei.

Unii autori consideră că teama de supranatural este cel mai pur sau cel mai simplu sentiment religios. Maturizarea credințelor în forma diferitelor religii a făcut efortul de a preciza supranaturalul și de a descoperi căile mistice de acces spre divinitățile respective. Frica de supranatural se manifestă în diferite religii în forme specifice, în raport și cu particularizarea divinității. Teama pură capătă aspecte concrete : penitență, rugăciune, asceză, precum și pedeapsă, păcat, mîntuire, viața de apoi ș.a. În comparație cu modelele elaborate și construcțiile dogmatice ale religiilor superstițiile rămîn teoretizări simpliste, reacții spontane, trăiri de moment. Ele sînt religii neelaborate, rămase, din anumite motive, într-un stadiu primitiv, naiv. Scriitorii latini le recunosc deja și o dimensiune peiorativă : superstițioșii sînt inculți, fricoși, cred în aparențe și în falsuri. Superstițiile și religiile se diferențiază și prin gradul de socializare : religiile se generalizează, capătă dimensiuni sociale, pe cînd superstițiile rămîn credințe personale sau ale unor grupuri restrînse. Unii oameni de cultură și-au dat seama că superstițiile păstrează mai mult din experiența și înțelepciunea primitivă decît religiile. Voltaire se exprima că pentru religiile actuale superstițiile sînt o preistorie, așa cum astrologia era pentru astronomie, o fiică foarte îndepărtată a unei mame foarte înțelepte.

Pentru religii însă, și pentru scriitorii antici superstițiile reprezentau abateri de la spiritualitatea instituită. Superstițiile erau credințe „false“, spre deosebire de credința recunoscută, în zei, care era „adevărată“. Teologii au combătut superstițiile pentru că mențineau alte credințe decît cele ale bisericii. Și raționaliștii sau iluminiștii le condamnau tot pentru falsitatea lor. Diderot aprecia că

superstiţia este un cult religios fals, plin de spaime deşarte, contrarii raţiunii şi ideilor sănătoase despre fiinţa supremă.

Grecii şi romanii socoteau superstiţie orice abatere de la religia oficială, chiar de natură laică sau aparţinînd altei religii. Superstiţiile erau „credinţe deşarte" (Vergilius), care pun pe primul plan interesele personale (Cicero). Celelalte popoare erau nu numai „barbare" ci şi „superstiţioase", se exprimă Polibiu şi Titus Livius, pentru că aveau alţi zei, zei falşi. Mai mult decît atît, chiar o altă atitudine faţă de zeii recunoscuţi era socotită superstiţie. Festo se exprima că superstiţioşii cred în alţi zei decît cei recunoscuţi legal iar Maximus Tyrus spunea că religioşii sînt prietenii zeilor pe cînd superstiţioşii sînt linguşitorii acestora. În tratatul său despre superstiţii, Plutarh îi consideră pe superstiţioşi oameni răi, foarte creduli, egoişti, mai superficiali, ignoranţi. Asemenea idei au supravieţuit mult timp. Un vechi text al Academiei Franceze aprecia că femeile sînt mai superstiţioase, fiind mai slabe, mai sentimentale.

Creştinismul a preluat concepţia despre superstiţii a scriitorilor latini, Sfîntul Isidor chiar îl citează pe Cicero, iar Sfîntul Augustin în *De civitate dei* pe Varron. Superstiţiile sînt socotite false credinţe, „întunericul gros neluminat de lumina dumnezeirii" se exprima o publicaţie eclesiastică din secolul trecut. Ele persistă în popor şi unii scriitori antici şi textele biblice (Sfîntul Pavel, spre exemplu) îi consideră pe oamenii din popor ignoranţi, superstiţioşi, care nu cunosc „adevărata" credinţă.

Superstiţiile au părut întotdeauna anacronice, tradiţii învechite. Cauzele care generează superstiţiile sînt asemănătoare cu ale religiei, dar ele se

păstrează aproape exclusiv prin tradiţie şi obişnuinţă. În condiţiile ştiinţei şi tehnicii contemporane superstiţiile sînt anacronice. Iniţial însă, unele dintre ele exprimau constatări simple şi naive ale omului primitiv, încercări de a stabili relaţii cauzale între procese şi fenomene. Asemenea relaţii, pe care cunoaşterea şi experienţa le-au dovedit ca fiind adevărate, esenţiale, au fost asimilate în ştiinţă, recunoscute ca legi obiective. Cele neverificate ştiinţific, formale dar existente, s-au păstrat uneori în aceste credinţe periferice. În cazul superstiţiilor relaţia dintre cauză şi efect este doar aparentă, sub aspect ştiinţific rămîne naivă şi banală. În comparaţie cu limpezimea de la lumina zilei, noaptea e populată cu duhuri obscure, spirite, fantome ; bufniţa zboară noaptea deci e prevestitoare de rău ; pisica neagră nu se distinge noaptea dar ochii săi strălucesc în întuneric şi ea a ajuns creatură diavolească, e alungată şi ocolită ; zgomotul în general alungă şi sperie, prin urmare, pentru îndepărtarea duhurilor rele trebuie să baţi în lemn ; vîrcolacii care mănîncă luna în eclipsă fug dacă se bate în tablă, se trag clopotele ; moartea fuge din preajma bolnavului dacă se face zgomot, se cîntă din instrumente asurzitoare, se dansează frenetic ; pentru alungarea vrăjitoarelor care umblă să ia rodul ogoarelor şi mana vitelor se cîntă din bucium, se aleargă noaptea pe cîmp, strigînd şi fluierînd. Identificînd esenţa cu aparenţa, omul primitiv considera că tulburarea chipului oglindit în apă înseamnă şi tulburarea acelui om, pînă astăzi spargerea oglinzii fiind socotită un semn prevestitor de rele. În vechime unele superstiţii ofereau recomandări şi prescripţii privitoare la comportament, higienă şi sănătate, regimul alimentar, muncile agri-

cole, observații astronomice, meteorologice etc. Ulterior științele au stabilit pretutindeni principii și legi mai realiste și mai exacte, superstițiile au fost mereu eliminate din viața și activitatea cotidiană.

Din aceeași categorie a credințelor religioase periferice face parte și magia. Ca și în cazul superstițiilor, și în magie există credința în supranatural, specifică formelor religioase, dar, spre deosebire de religie, supranaturalul are aici un alt conținut. Uneori anumite forme de magie recunosc și zeitățile religioase, folosind în ceremonial chiar cărțile sfinte, dar un rol principal în latura supranaturală magică îl au alte credințe și zeități. Magia recunoaște numeroși zei condamnați de religiile obișnuite — zeii lumii subpămîntene, ai întunericului — reînvie cultul unor zeități primitive, credințe ale unor popoare izolate — zei ai fecundității și fertilității, ai forțelor naturii, meșteșugurilor, ai situațiilor extreme, ai stării de reverie și euforie etc. Dar magia se deosebește de religie nu doar prin zeități ci mai ales prin specificul legăturii cu aceste zeități și practica efectuată în cadrul acestei legături. Religia cultivă credința în supranatural și impune supunerea și ascultarea, pe cînd magia se află în dialog cu forțele supranaturale, pe care uneori chiar le obligă prin anumite practici să facă ceva, să părăsească o victimă, să fugă. Magia este o intervenție în sfera forțelor necunoscute, încercarea de a le dirija, chiar de a le obliga, uneori printr-un conflict violent. Spre deosebire de superstiții, magia este mai ales latura practică a unor credințe și tradiții, intervenția miraculoasă în desfășurarea obișnuită a evenimentelor. În Europa magia a pătruns din Orient, cu alte denumiri și practici a existat însă la toate popoarele primitive.

În dialectul accadian „imga“ însemna preot, înțelept, ajuns apoi „maga“ în asiriană, de unde a fost preluat de greci. Magii, preoții caldeeni, egiptenii, persanii erau prețuiți în Grecia și Roma antică, fiind consultați în cele mai variate probleme. Plinius și Diogene Laertios consideră că magia a fost adusă în Grecia de Othanes, un persan, discipolul lui Zoroastru, care l-a însoțit pe Xerxes în memorabila sa expediție contra grecilor. Prevestirile și influența magilor caldeeni sau egipteni aveau un rol atît de însemnat în rîndul poporului roman încît contra lor au fost date legi de interdicție. Încercînd să scape Roma de astrologi, prezicători, magicieni, Augustus i-a izgonit, pe alții i-a închis și a ars peste 2 000 de cărți. Acuzația de magie era una dintre cele mai grave din timpul lui Neron, cu toate acestea chiar în propria sa casă erau magi ascultați cu sfințenie de împărat și de Popeea, soția sa. În evul mediu magia a fost condamnată și de religiile oficiale și de știință. Chiar Biblia se exprima categoric : „să nu cruți viața unei vrăjitoare“. În diferite state magia era interzisă prin lege iar vrăjitoria era pedepsită exemplar, fără nici o toleranță. Secolul trecut a inițiat o opinie mai conciliantă în legătură cu magia, ea era socotită o pseudoștiință care aparține spiritualității omului primitiv. J. Frazer consideră magia o manifestare incipientă a științei, o „soră vitregă“ a acesteia. E. B. Tylor o socoate o eroare intelectuală, un atavism spiritual. Înrudirea magiei cu religia a fost discutată de Durkheim care aprecia că nici una dintre ele nu au o natură profană, magia e plină de religie, iar religia e plină de magie, deși magia are un fel de plăcere profesională să profaneze lucrurile sfinte.

Magia este o credință de la periferia religiozității, neconstituită decît ocazional în religii sau

culte. Actualele religii au preluat multe elemente din magie. Mozaismul, spre exemplu, a preluat mituri și idei (sfîrșitul lumii, venirea mîntuitorului, învierea morților, judecata de apoi) din Zoroastrismul practicat de magi. Puterea magică a cuvîntului este recunoscută în Biblie și în Coran (numai profetul știa de la Allah semnificația unor cuvinte și expresii tainice). Sacerdoțiul era inițial o congregație de magicieni, profeții se ridică dintre sacerdoți, Moise, unul dintre profeți face multe miracole magice. Din practicile magice au fost preluate în religii : ridicarea mîinilor spre cer ca implorare, acoperirea feței de frică și respect, plecarea smerită a capului, îngenuncherea, împărtășania, unele taine, crucea, tipicul unor ceremonii. Leon Pineau se exprima că la început toate golurile religiei erau umplute cu practici străine, magice.

Unele elemente de natură teoretică existente în magie, păstrate prin tradiție de inițiați, preoți, înțelepți, în măsura în care s-au dovedit adevărate au fost preluate cu timpul în conținutul cunoașterii științifice. Aspectul teoretic al magiei a fost însă întotdeauna sărac, ea este mai mult o practică. Bacon de Verulam socotea magia o metafizică experimentală sau empirică. Cercetătorii au constatat că popoarele primitive, chiar și cele actuale, nu delimitează riguros realul de miraculos și încearcă să intervină în domeniul realului prin practici miraculoase, magice. Lumea magiei își are „legile" și principiile ei : totul se întîmplă aici și imediat (nu există distanță în spațiu și durată în timp), toate realitățile sînt spirituale și supuse spiritului, legea contiguitații (acționarea asupra unui simbol, îmbrăcăminte, păr etc., provoacă efecte asupra celui în cauză : îmbolnăvire, luarea puterii, prinderea în

capcană), legea similarității, legea contrarietății (să procedezi exact invers) ș.a. Magia este practicată de inițiați (vraci, șamani, vrăjitori). În multe cazuri aceștia au anumite particularități psiho-fiziologice rar întîlnite, chiar deformații, au dexterități prin care se remarcă. Prin inițiere — transmiterea unor cunoștințe secrete, învățarea unor dialecte uitate, înzestrarea cu anumite obiecte rituale, dezvăluirea unor taine, călătorii în zone periculoase sau interzise, intervenții chirurgicale, mutilări, moarte aparentă, etc. — ei capătă posibilitatea de a pătrunde în lumea spiritelor, ceea ce le creează un statut excepțional în cadrul comunității. Ei duc o viață stranie și izolată călăuzită de patru principii : să cunoască, să aibă voință, cutezanță și tăcere. Cunoștințele și spiritul lor de observație sînt ieșite din comun. Voința este considerată în magie forța universală care acționează asupra lumii vizibile și invizibile. Voința și curajul magicienilor merg pînă la sacrificiul suprem.

Pînă astăzi prin magie se înțelege arta de a provoca fapte „uimitoare". Prin teurgie (magia albă) se crede că magia realizează fapte bune (vindecă, înlătură spiritele, consolidează o situație favorabilă), de multe ori însă magia este redusă la goetie (magia neagră), care apelează la puterile iadului pentru a distruge și contraveni la ceea ce este bun. Pretutindeni magia neagră este condamnată, practicată în secret, este foarte puțin cunoscută. Magia este în zilele noastre o credință reziduală, izolată și specifică populațiilor care n-au intrat în circuitul valorilor cultural-științifice. În societățile moderne ea apare în forma unor practici și comportamente incidentale manifestate în grupuri restrînse. În situații extreme se apelează uneori la magie ca la ultima încercare de rezolvare a difi-

cultăților (dezastre naturale, crize, boli incurabile, condamnarea definitivă a unui nevinovat), cînd numai o „minune" mai poate face ceva.

Mai persistă încă printre credințele religioase periferice și unele elemente din arborele uriaș pe care îl reprezintă „științele oculte". Ele tentează prin caracterul lor misterios („ocultus" înseamnă tainic, ascuns). Cu secole în urmă multe cunoștințe și chiar domenii științifice erau „oculte", păstrate și transmise doar în cercuri restrînse. Pentru păstrarea secretului au fost inventate scrieri secrete, limbi tainice, expresii ciudate, neexplicabile pentru științele obișnuite. Aceste preocupări „oculte" au rămas la interferența dintre religie și știință. În măsura în care se bazează pe credința în supranatural, în forțe divine, tainice, au caracteristici religioase. Încercarea de a descoperi și explica procesele reale, fizice și psihice este o activitate științifică și uneori chiar a dus la explicarea realistă a unor domenii care au ieșit astfel din sfera ocultismului și au devenit capitole ale științelor. Ocultismul viețuiește astfel fie ca o preistorie a științei și religiei fie ca o periferie a acestora. Unii autori apreciază că ocultismul are un domeniu propriu de preocupări, unde există fenomene și procese specifice, o legitate și un determinism care nu pot fi reduse la explicațiile obișnuite. În multe cazuri însă ocultismul este apreciat ca tărîm al ignoranței și șarlatanismului. Cei care s-au ocupat de explicarea științifică a preocupărilor oculte au ajuns la concluzia că, într-adevăr, aici înșelătoria și-a găsit unul dintre cele mai solide suporturi. Prezicătorii, ghicitorii, descoperitorii de mistere, spiritiștii profită de naivitatea unor oameni simpli, mai puțin instruiți și de obicei copleșiți de necazuri, pe care îi excrochează. Din această perspectivă,

ocultismul a fost condamnat și disprețuit de știință dar și de opinia publică. Unele practici oculte au fost protejate de biserica medievală, dar interpretate în sensul că prin ele este dovedită măreția și puterea lui Dumnezeu.

Anumite condiții social-istorice au determinat o renaștere a ocultismului la sfîrșitul secolului trecut. Termenul „occultus" (tainic, ascuns) a fost relansat de Eliphas Levi prin scrierile sale, iar Papus a publicat în 1887 un manifest *(Ocultismul contemporan)*, prin care propunea reînvierea interesului pentru „metafizică", „științele spiritului", neglijate complet de burghezia în plină expansiune. Societățile de ocultism, metafizică, spiritism, parapsihologie s-au înmulțit repede, unele s-au transformat în academii. Între cele două războaie mondiale au fost publicate mii de titluri de cărți, reviste, almanahuri care inițiau pe doritori în „științele oculte".

Trunchiul de la care se revendică întreaga încrengătură a ocultismului este „astrologia". Cercetarea astrelor a fost una dintre cele mai vechi îndeletniciri ale omului, după ele călăuzindu-se și de acestea depinzînd în mare parte existența sa. Ulterior, astronomia a preluat partea științifică, verificabilă a observațiilor astrologilor. Observațiile științifice erau însoțite la omul primitiv și de unele analogii nerealiste, explicații fabuloase, credințe mistice în legătură cu astrele. Aceste taine bănuite, neverificate științific au rămas pînă astăzi preocupări ale ocultiștilor. Ei afirmă, spre exemplu, că poziția astrelor în momentul nașterii sau conceperii copilului are o influență hotărîtoare asupra caracterului și destinului său. Zodia în care s-a născut cineva este o predestinare fatală și încercările de îndreptare a sensului vieții în altă direcție

se termină cu eșecuri. Astrele își imprimă particularitățile în anumite semne care pot fi observate la indivizi. Fizionomia, spre exemplu, ca ramură a ocultismului, arată că forma fizică a omului este un semn astral și studierea atentă a ei ajută la precizarea caracterului și destinului omului. Alții socot că semnul astral se imprimă mai ales asupra capului (frenologia sau craniologia). Fr. J. Gall, cel care a pus bazele frenologiei, a încercat să stabilească anumite corespondențe între protuberanțele craniene și capacitățile persoanei respective. Desborelles, unul dintre creatorii chiromanției moderne, arată că semnul astral cel mai semnificativ este palma, în palmă fiind oglindit în întregime nu numai trecutul, prezentul și viitorul acelei persoane ci și transformările fiziologice, chiar bolile de care el va suferi în cursul vieții.

Dorința omului de a-și cunoaște viitorul, soarta, a dat naștere celor mai fanteziste forme de ghicire a destinului. Progno-religiozitatea, ca ramură a ocultismului este și astăzi destul de răspîndită. Se ghicește în cafea, în cărți, în semne de tot felul, sînt tălmăcite visele etc. Revistele străine, posturile de radio și televiziune difuzează horoscoape, oferă consultații și recomandări pe această temă. Există calculatoare cu programe elaborate care pe baza unor informații „prescriu“ viitorul, „șansele“, zilele „favorabile“, „situațiile“ pe care să le eviți în viață. Afacerile din sfera intervențiilor magice și a prognozei religioase sînt apreciate de unele reviste ca fiind printre cele mai rentabile în lumea capitalistă contemporană.

Aceste credințe periferice se confruntă temeinic astăzi cu descoperirile științei și realizările tehnicii contemporane. Permanent ele se dovedesc neștiințifice, nerealiste și, în marea lor majoritate,

oamenii își desfășoară activitatea în afara acestor preocupări. Uneori însă, în categorii de populație suprasolicitate, cu o instrucție și cultură mai modestă, acolo unde siguranța zilei de mîine nu există, viitorul și destinul fiind mai ales sumbre, dăinuie și asemenea credințe, nu doar ca o curiozitate sau amuzament ci, mai ales, ca o expresie a unei vieți precare și nesigure. Ele vor dispare ca și religia, atunci cînd, așa cum arăta Marx, omul, prin modul său de viață material și spiritual, nu va mai avea nevoie de asemenea iluzii, de această „aromă spirituală“.

Religia este în lumea contemporană un fenomen complex, cu implicații profunde în cele mai variate domenii ale vieții materiale și spirituale. În măsura în care se deplasează din sfera conștiinței spre existență materială devine ușor terenul fertil al unor rentabile afaceri. Dincolo de speranțele și iluziile oamenilor, credința a fost de-a lungul timpului una dintre căile prin care cei săraci au devenit și mai săraci, iar cei bogați au ajuns și mai bogați. Eliberarea de ideile mistice și religioase nu-l vor elibera pe om de sărăcie, dar prin aceasta vălul iluzoriu care ascunde adevăratele cauze ale exploatării, insatisfacțiilor materiale și spirituale, lipsurilor și trebuințelor neîmplinite va fi destrămat. Pierzînd iluziile spirituale și religioase omul se confruntă nemijlocit cu formele practice și reale de rezolvare a propriei sale fericiri. Pentru aceasta dorința de a cunoaște cît mai temeinic și cît mai realist fenomenul religios contemporan este legitimă și actuală.

În condițiile făuririi societății socialiste multilateral dezvoltată în țara noastră, educarea materialist-științifică a oamenilor muncii și făurirea conștiinței socialiste, fără idei mistice, obscurantiste — sarcină importantă stabilită de cel de-al XIII-lea Congres al Partidului Comunist Român — presupune informații și cunoștințe clare și profunde în acest domeniu. Epoca pe care o trăim se caracterizează prin promovarea spiritului nereligios. Anumite condiții obiective, cum ar fi : industrializarea, urbanizarea, revoluția științifică și tehnică, perfecționarea mijloacelor de comunicare și informare în masă, creșterea nivelului de pregătire școlară, răspîndirea culturii ș.a., limitează tot mai mult terenul credințelor religioase. Înfăptuirea obiectivelor revoluției socialiste a transformat România într-o țară cu o industrie modernă, organizată pe baza celor mai noi cuceriri ale tehnicii și științei, cu o agricultură în plin progres, a dezvoltat învățămîntul, știința, cultura, a schimbat radical condițiile de viață materiale și spirituale ale întregului popor. Importante succese au fost obținute și în domeniul activității ideologice, de educare a oamenilor muncii în spiritul ideilor materialist-științifice. Cu toate acestea în Raportul la Conferința Națională a Partidului tovarășul Nicolae Ceaușescu arată că : „s-a ajuns la o anumită rămînere în urmă a nivelului ideologic, politic și educativ față de cel al dezvoltării forțelor de producție, al societății noastre în general"[1]. Se impune astfel intensificarea activității de educare în spiritul cuceririlor științei contemporane, a concepției revoluționare, materialist-dialectică. Omul antrenat astăzi în procesul de educare materialist-științifică nu mai este cel din primii ani ai revoluției socialiste. Prin învățămîntul obligatoriu, răspîndirea

[1] Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român*, 14 decembrie 1987, Editura Politică, București, 1987, p. 43.

mijloacelor de informare în masă, permanentul contact cu civilizația și cultura, el are deja multe cunoștințe, un nivel ridicat de înțelegere, un mod mai profund de gîndire. Apelarea, în procesul de consolidare și dezvoltare a concepției sale materialist-științifică, la informații simple puțin argumentate, la explicații banale, nu-l mai satisfac.

Este necesară lărgirea permanentă a sistemului de cunoștințe antrenate în activitatea educativă, utilizarea celor mai recente descoperiri ale științei și tehnicii contemporane. Sînt solicitate informații mai ample, mai profunde în legătură cu fenomenul religios. Explicarea acestuia doar prin cauze gnoseologice, reducerea lui la aspectul fabulos și fals, neglijarea cauzelor sociale care îl fac să se mențină, tratarea generală și abstractă a varietății formelor în care se manifestă, a transformărilor și încercărilor de modernizare care au loc și în acest domeniu, lasă celor antrenați în activitatea educativă sentimentul că ceea ce află nu este suficient, nu explică aspectele profunde, că sînt evitate anumite probleme.

Pentru formarea conștiinței socialiste, a omului nou, fără idei mistice, religioase a fost elaborat și perfecționat mereu un sistem complex de metode, forme și principii. În acest sistem educativ sînt antrenați atît tinerii precum și ceilalți oameni ai muncii. Culturalizarea, răspîndirea ideilor științifice are un rol deosebit de important în combaterea concepțiilor retrograde, mistice în legătură cu originea omului și a universului, determinarea proceselor din natură și societate, căile cunoașterii și explicării fenomenelor. Dar personalitatea umană nu se rezumă doar la aspectul cognitiv ci cuprinde aspectele afective, volitionale, motivații complexe, imaginație și spirit creator, fiecare dintre acestea

avînd un rol în formarea și menținerea ateismului sau religiozității. Numeroase prejudecăți, mentalități, chiar idei și concepții mistico-religioase ale indivizilor, manifestarea lor în atitudini și comportamente se formează și se păstrează nu atît pe căi intelective ci mai ales prin intermediul tradiției, deprinderilor și obișnuințelor din familie și acționează pe un suport emoțional-afectiv. Implementarea prin educația materialist-științifică a unor componente logico-cognitive este necesară dar nu suficientă în educația materialist-științifică. Însușirea cunoștințelor, oricît de ample, dezvoltă orizontul instructiv al personalității, problemele formative nu se rezolvă însă doar pe acest suport. Prin educația materialist-științifică trebuie avute în vedere toate disponibilitățile psihice, cultivarea încrederii în posibilitățile proprii, o nouă atitudine față de cei din jur, față de muncă, de condițiile vieții materiale și spirituale. Secularizarea vieții sociale și individuale se realizează pe parcursul unui proces complex și sinuos. Uneori s-a încercat sesizarea unor etape ale acestui proces. Mai întîi se ivește o indiferență față de informațiile cu un conținut religios, persistînd prin tradiție unele comportamente ocazionale în acest sens. Informațiile și cunoștințele referitoare la dogmă și scripturile sfinte par inutile pentru omul modern, sînt pierdute, uitate, se șterge semnificația lor pentru viața cotidiană. Treptat este neglijată apoi practica religioasă publică, participarea la ceremonii, contactul cu biserica și personalul de cult. Acestea devin tot mai sporadice, ocazionale, restrîngîndu-se la un comportament religios minim. Motivele conservării relațiilor cu un conținut religios ajung tot mai variate și mai difuze dar ele își pierd conținutul religios, sînt fără un suport dogmatic și doc-

trinar, se autonomizează ca deprinderi și obișnuințe. Cercetarea tranziției dintre religiozitate și ateism a reliefat și o etapă a emancipării religioase cînd indivizii nu se mai declară religioși dar consideră că mai aparțin încă prin tradiție și voința părinților, pe care îi respectă, unei religii sau unui cult. În această etapă se află cei mai mulți indiferenți în raport cu ideologia și practica religioasă. Ei nu se mai consideră atei, consideră ateismul chiar o încălcare a tradiției, a unor bune moravuri transmise de părinți de la generațiile trecute. Următoarea etapă care urmează acestui tradiționalism confuz, a clarificării ideologice și pragmatice este hotărîrea de a părăsi cultul. Această părăsire se caracterizează nu numai prin autocaracterizarea ca ateu ci și prin contestarea botezului, căsătoriei religioase, solicitarea înmormîntării laice, cereri publice prin care este solicitată ștergerea din evidența cultului sau bisericii. Cunoașterea concretă a diferitelor etape de emancipare religioasă are o importanță deosebită pentru cei care desfășoară activitatea de educare materialist-științifică, în fiecare perioadă existînd forme și modalități specifice, diferențiate, de desfășurare a acestei activități.

Educația materialist-științifică urmărește nu numai explicarea realității dintr-o perspectivă științifică și filosofică opusă credinței religioase ci mai ales formarea omului nou, capabil să transforme această realitate, să o facă tot mai necesară și mai adecvată nevoilor și aspirațiilor societății. Formarea convingerilor nereligioase reprezintă o dimensiune importantă a conștiinței omului nou, ele sînt continuate cu aptitudini și deprinderi practice, cu atitudini și comportamente corespunzătoare noilor convingeri. La consolidarea și materializarea acestora un rol important are mediul în care fiecare

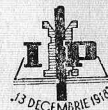
își desfășoară activitatea, familia, colectivul de muncă, factorii sociali și materiali, de viață, cu care se confruntă permanent noua personalitate. Succesele obținute în opera de făurire a societății socialiste reprezintă condiții fundamentale ale formării omului nou, ale restrîngerii influenței ideilor mistico-religioase. Este necesar însă ca structurile organizatorice, cadrele de conducere și îndrumare să se implice mai mult în activitatea de formare a conștiinței socialiste. În unele colective oamenii muncii nu sînt întotdeauna apreciați și tratați cu destulă solicitudine, li se refuză sprijinul, uneori chiar sînt nedreptățiți. Alteori situațiile sînt soluționate corect, dar cei care solicită nu cunosc, nu li se explică motivele și cauzele care au dus la asemenea decizii, împrejurări în care ei se consideră favorizați sau victime ale hazardului, destinului, ale unor forțe tainice, chiar supranaturale. Nesoluționarea problemelor, nerespectarea normelor socialiste de viață, îi fac pe unii să-și piardă încrederea în colectiv, în echitatea relațiilor sociale, în cei care conduc și au dreptul de decizie, să se apropie de religie, să devină superstițioși.

Formarea omului nou nu se poate realiza doar prin activitatea culturală, de răspîndire a științei și nici de formare doar a personalității umane. Este o operă vastă de făurire a unei noi societăți, care să ofere omului asemenea condiții materiale și spirituale de viață încît el să se poată manifesta deplin, să-și realizeze idealurile și fericirea aici, pe pămînt, fără să mai simtă nevoia compensării lor într-o lume iluzorie.

CUPRINS

Redactor : AUREL DICU
Tehnoredactor : ANGELA ILOVAN

Coli tipar : 3,250.
Bun de tipar : 23.XII.1988.

Tiparul executat sub comanda
nr. 1332 la
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918",
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
București,
Republica Socialistă România

Dorința de a cunoaște cît mai temeinic și cît mai realist fenomenul religios contemporan este legitimă. Religiile trec astăzi prin profunde transformări, încercînd, sub aparenta consecvență dogmatică și rituală, să se adapteze și să se integreze ritmului accelerat al dezvoltării și modernizării. O caracteristică a epocii noastre este expansiunea spiritului nereligios, confruntarea permanentă dintre rațiune și credință. În aceste împrejurări, cunoașterea științifică a variatelor forme de manifestare a fenomenului religios are un rol însemnat în educarea materialist-științifică a oamenilor muncii.

ISBN 973-29-0004-0

Editura Științifică și Enciclopedică Lei 4